

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

**POCHODY SMRTI NA TACHOVSKU
DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ TÉMATU NA 2. STUPNI ZŠ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Markéta Denková

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor ČJ-D

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Východská

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 8. března 2019

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PaedDr. Heleně Východské za odborné vedení a podnětné rady. Mé díky patří PhDr. Janě Hutníkové, ředitelce Muzea Českého lesa v Tachově, zaměstnancům Státního okresního archivu v Tachově, kolegyním Mgr. Janě Anděl Valečkové a Bc. Veronice Tiché. V neposlední řadě bych zde chtěla poděkovat celé své rodině, bez jejíž podpory by mé studium nebylo možné.

Úvod	5
1 Regionální dějiny ve výuce	7
2 Pochody smrti na Tachovsku	9
2.1 Železniční transporty	11
2.2 Pěší pochody	12
2.2.1 Doložené pěší pochody Tachovskem.....	12
2.2.1.1 Pochod smrti Buchenwald – Tachov – Flossenbürg.....	12
2.2.1.1.1 Tachov	12
2.2.1.1.2 Studánka (Schönbrunn)	14
2.2.1.1.3 Lesná (Schönwald).....	15
2.2.1.1.4 Jedlina (Nový Losimtál, Neulosimthal)	16
2.2.1.2 Pochod Helmbrechts – Prachatice	17
2.2.1.2.1 Bor	18
2.2.1.2.2 Stráž.....	19
2.2.1.3 Planá	19
2.2.1.4 Pístov	20
2.2.1.5 Lestkov	20
2.2.1.6 Stříbro	22
3 Teoretická část	23
3.1 Projektové vyučování	23
3.1.1 Fáze projektové práce	24
3.1.1.1 Plánování projektové výuky.....	24
3.1.1.2 Realizace projektu.....	25
3.1.1.3 Zhodnocení projektu.....	26
3.2 Exkurze	26
4 Projekt Pochody smrti na Tachovsku	28
4.1 Pochody smrti na Tachovsku, nesmíme zapomenout	28
4.1.1 Exkurze Flossenbürg	31
4.1.1.1 Klíčové kompetence.....	32
4.1.1.2 Realizace exkurze.....	34
4.1.2 Projekt – návrh pamětní desky	38
4.1.2.1 Klíčové kompetence.....	39
4.1.2.2 Vlastní návrh pamětní desky.....	41
4.1.2.2.1 Dotazník.....	41
4.1.3 Realizace návrhu	42
4.1.4 Zhodnocení projektu	43
4.1.5 Realizace mapy pochodů smrti na Tachovsku	43
5 Závěr	44
6 Summary	46

Úvod

Absolventskou práci o pochodech smrti na Tachovsku a jejich didaktickém využití ve výuce dějepisu jsem zvolila, neboť se jedná o součást výuky rozsáhlého tematického celku učiva dějepisu v devátém ročníku ZŠ, a to dějin druhé světové války.

Zpracování tohoto tématu bylo vhodné z hlediska lokality naší školy. Nacházíme se v místě, kudy prošlo několik konkrétních pochodů smrti a bylo tedy možné začlenění regionálních dějin do výuky. Regionální dějiny jsou dle mé zkušenosti pro žáky přitažlivější a žáci mají větší zájem pracovat.

Nesmím opomenout další fakt, a tím je emocionalita uvedeného tématu. Vyvolat u žáků autentický prožitek je důležité z hlediska motivace. Pro žáky je takový způsob výuky zajímavější, než často volená forma frontální výuky. Stanou-li se žáci pouze pasivními příjemci informací, dojde k demotivaci a odmítnutí.

V nejvyšším ročníku ZŠ, kde je výuka nejnovější historie v souladu s RVP, učitelé mnohdy rezignují na mnohostrannou metodiku či příliš preferují náročnou faktografii. Výsledkem může být, a podle mých zkušeností také často bývá, převažující frontální výuka, formální a poněkud schematický přístup k expozici i fixaci látky.

Cílem práce je zcela logický záměr upozornit na neopomenutelné období našich dějin pro žáky zajímavou formou. Práce má ukázat, jakou roli mohou sehrát v edukaci moderních dějin projektové vyučování a prožitkové metody, při nichž jsou žáci postaveni do ústřední role vzdělávacího procesu a stanou se do značné míry aktivními tvůrci výuky. Projektové vyučování a prožitková didaktika umožní jejich vlastní prožitek a motivuje je k další vzdělávací činnosti.

Předkládaná práce si klade za cíl navrhnout a představit konkrétní didaktické aplikace, při kterých bude využito jednak práce s dostupnými prameny, jednak terénního výzkumu i samotné tvůrčí práce žáků, ale v neposlední řadě přináší také zřehlednění tématu pochodů smrti přes region mého zájmu, tedy tachovský okres.

Svojí absolventskou prací chci vytvořit pro učitele Tachovska přehled pochodů smrti, který je rozšířen o didaktickou část. Tato diplomová práce nabízí možnost, jak se

žáky pracovat a vzbudit zájem o regionální dějiny a historii komplexně. Projektové vyučování shledávám jako vhodný prostředek.

Ve své práci jsem vycházela z dostupných písemných pramenů.

V teoretické části jsem měla k dispozici prameny poskytnuté Státním okresním archivem v Tachově (PhDr. Markéta Novotná), kde jsou listiny uloženy. Konkrétních listin je však velmi málo a můžeme říci, že z nich čerpají všichni, kteří se o téma pochodu smrti zajímají.¹

Pracovala jsem také s dostupnými publikacemi k tématu. Důležitým zdrojem byly dostupné publikace k tématu, z nichž nejdůležitější byly publikace od PhDr. Jiřího Nenutila², který je sám rodákem ze Stříbra a jako historik je autorem řady studií s tematikou druhé světové války.³ Další důležité informace jsem získala z publikace Jiřího Padevěta, který zmapoval protektorátní a poválečnou českou historii.⁴

Pro zpracování praktické části jsem využila dostupnou literaturu, která se věnuje projektovému vyučování a ostatním formám výuky (např. exkurze). Tuto literaturu uvádím v příloženém seznamu. Jedná se o literaturu dostupnou všem místním učitelům.

Jsem přesvědčena, že jsem níže uvedené informace získala z důvěryhodných zdrojů, využila jsem především fond Státního okresního archivu v Tachově a publikace autorů, kteří se problému dlouhodobě věnují.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních částí. První kapitola zdůvodňuje důležitost začlenění regionálních dějin do výuky dějepisu na druhém stupni základních škol. Regionální dějiny mají zásadní význam, disponují potenciálem oslovit žáky v plné síle a pomáhají pochopit dějiny jako celek.

Druhá část mapuje pochody smrti na Tachovsku a předkládá autentické výpovědi a svědectví. Ta jsou nejdůležitější a vzbuzují u žáků žádaný emocionální prožitek.

¹ SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spi. zn. 603/4, kar. č. 138/03, válečné hroby Tachovska.

² NENUTIL, J., *Pochody smrti*.

³ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*.

⁴ PADEVĚT, J., *Krvavé finále*.

Třetí část je teoretickým rozbohem organizačních forem výuky. Využit při výuce můžeme mnohé z těchto forem, tato práce je zaměřena na dvě konkrétní formy výuky, a to exkurzi a projektové vyučování.

Závěrečná část předkládá realizaci zmíněných forem výuky ve školní praxi (konkrétní didaktickou aplikaci tématu). Při realizaci jsem vycházela ze své vlastní zkušenosti s výukou moderních dějin v devátém ročníku základní školy.

1 Regionální dějiny ve výuce

V současné době je ve výuce dějepisu kladen důraz právě na regionální dějiny. Zaměření na dějiny nadnárodních celků usnadňuje interkulturní porozumění a odbourávání negativních etnických stereotypů a předsudků. Důraz na místní historii prohlubuje vztah k vlastní historii, úctu ke kulturnímu dědictví, rozvíjí se potřeba ochrany historických i přírodních památek.⁵

Regionální dějiny pomáhají rozvíjet klíčové kompetence žáka, jsou zakomponovány do RVP, a tudíž jsou součástí ŠVP základních škol. Právě regionální dějiny jsou vhodným prostředkem k rozvoji mezipředmětových vztahů a vzbuzují u žáků zájem o historii, jelikož se s regionálními dějinami snáze ztotožňují.

Regionální historie je velmi častým tematickým zdrojem pro projektové vyučování, přičemž se uplatňují výše zmíněné mezipředmětové vazby (literatura, výtvarné umění, hudba,...)⁶

Projektová metoda ve školní výuce příliš často nepoužívá, důvodem je značná časová náročnost, na niž vyučující mnohdy poukazují.

Přesto je snaha projektové vyučování ve výuce prosadit. Za zakladatele projektové metody jsou považováni američtí pedagogové John Dewey a William Killpatrick,

⁵ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 171.

⁶ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 171.

v českém prostředí se o rozvoj projektové metody zasloužil psycholog a pedagog Václav Příhoda.⁷

Podstatou projektové výuky je nový pohled na uspořádání učební látky. Charakter výuky je odlišný od dosavadních výukových metod, umožňuje překlenout roztržitost poznatků a propojit teoretickou část s realitou života. Žáci nemají povinnost vyslechnout výklad učitele, standardně doplněný názornými ukázkami, dále si látku zapamatovat a umět ji reprodukovat.⁸

Touto diplomovou prací chci ostatním vyučujícím ukázat, jak je možné s žáky pracovat jiným způsobem než formou frontální výuky, která je v hodinách dějepisu stále často využívána. Práce má upozornit na přednosti projektové výuky, především na možnosti využití samostatné práce žáků, skupinové práce, výuky mimo školní prostředí apod. Hlavním cílem je žáky motivovat k učení pomocí zajímavých aktivit a v edukačním procesu propojovat poznatky teoretické a praktické. Důležité je tyto poznatky vhodně prezentovat a fixovat.

Součástí mé práce tvoří didaktické aplikace, které představují žákům regionální dějiny zajímavým způsobem pomocí inovativní vyučovací metody, pomocí projektového vyučování doplněného exkurzí. Žáci se seznámí s historií pochodů smrti na Tachovsku díky konkrétnímu projektu, který má za cíl přiblížit jim regionální dějiny na základě jejich vlastního emocionálního prožitku.

Žáci budou během vyučovací hodiny teoreticky seznámeni s průběhem pochodů smrti na Tachovsku, podstatné informace získají také z dokumentárního filmu, který bude součástí vyučovací hodiny.⁹ V rámci historických dílen vytvoří žáci mapu, na které znázorní pochody smrti Tachovskem. Tak získají představu, kudy vězni v našem okolí prošli. Mapa by měla vycházet z informací, jež žáci vyhledají v publikacích PhDr. Jiřího Nenutila, historika, který se pochodům smrti ve svých pracích aktivně věnuje.

⁷ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 63.

⁸ KALHOUS, Z., OBST, O. a kol., *Školní didaktika*, s. 299.

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=c6WBrAWjse0>

Hlavním předmětem projektu je pochod smrti, který mířil z koncentračního tábora Buchenwald přes Tachov do koncentračního tábora Flossenbürg, a prošel mnoha vesničkami v okolí naší školy.

Dříve než došlo k rozhodnutí o realizaci celého projektu, navrhla vyučující dějepisu možnost dotazníkového šetření, na jehož základě žáci zjistili informovanost o pochodech smrti. Z tohoto šetření bylo zjištěno, do jaké míry mají dotazovaní povědomí o pochodech smrti, který šel přes naše okresní město Tachov. Na základě této informace se můžeme domnívat, že tito dotazovaní znají historii pietního místa nad Tachovem, mohyly, v níž byly po válce pohřbeny ostatky vězňů a každoročně se na tomto místě koná pietní akt, při němž si místní občané i návštěvníci připomínají události jara 1945. Také na bývalém židovském hřbitově v Tachově byl vybudován pomník obětem druhé světové války. Oproti tomu dotázaní žáci stříbrského gymnázia a žáci borské základní školy o pochodech smrti většinou vědí, ale informaci o tom, kudy prošel pochod smrti v jejich okolí, nemají. Závěr průzkumu byl jednoznačný. Projekt žáků má smysl.

Projekt navrhovaný v této práci chce upozornit na konkrétní etapu našich dějin a výsledkem má být návrh menšího památníku ve formě pamětní desky, který by mohl být umístěn přímo na tachovské nádraží, kde by lidem připomínal události, jež by se již opakovat neměly.

Projekt zároveň využívá mezipředmětové vztahy, jelikož návrh pamětní desky bude žáky vytvářen pod vedením učitelky výtvarné výchovy, použito bude také literatury, kterou může využít při vyučování učitelka českého jazyka – literatury, dále němčiny, angličtiny a informatiky (tvorba prezentace) a pracovních činností (historické dílny - výroba mapy pochodů smrti na Tachovsku).

2 Pochody smrti na Tachovsku

Jaro v roce 1945 bylo obdobím, kdy docházelo k velmi dramatickým událostem nejen na Tachovsku, ale v celé Evropě. Fašistické Německo v té době prohrávalo válku na všech frontách, armáda Sovětského svazu postupovala z východu a osvobozovala postupně jednotlivé země, stejně jako spojenci ze západu. Bylo jasné, že se blíží pád fašismu.

Tvrzení, že poslední měsíce a dny druhé světové války považujeme za jedno z nejšílenějších období dějin Evropy, shledávám pravdivým. Uprchlíci z německého území utíkali před Rudou armádou přicházející z východu a předznamenávali nadcházející vývoj, tedy odsun německého obyvatelstva z východní a ze střední Evropy.¹⁰ A právě mnoho z těchto událostí se odehrálo v našem regionu, v západních Čechách. Jednalo se o území, přes které přešlo velké množství obyvatelstva, na západ odcházeli uprchlíci, němečtí obyvatelé prchali před frontou, přesouvalo se vojsko. Němci začali likvidovat důležité dokumenty a samozřejmě také evakuovat koncentrační tábory. Evakuace koncentračních táborů měla jediný cíl - zlikvidovat stopy nacistických zločinů a jejich očitě svědky.

Západní Čechy ležely na ose všech přesunů ze severu na jih a z východu na západ. Přes toto území přešlo asi 13 pochodů smrti, jednalo se o transporty vlakové, pěší i kombinované. Vězni byli nuceni pochodovat, aniž by věděli kam. Západní Čechy byly vybrány pro pochody smrti také proto, že Němci očekávali podporu sudetských Němců při zahlazování stop.

Hlavní úlohu v těchto událostech hrála soustava koncentračních táborů v Polsku, jejíž likvidace je stavěna na počátek transportů a pochodů smrti. České země byly zasaženy kvůli projíždějícím nákladním vlakům přes území protektorátu.¹¹ V důsledku okolností, které toto období provázely, jsou však informace o pochodech smrti velmi roztříštěné a často lze zjistit pouze přítomnost vězňů v některých obcích. Hromadné hroby můžeme najít například v Tachově, Plané, Brodě nad Tichou, Chodové Plané či v Těchlovicích.

Získat informace k pochodům smrti v okrese Tachov je komplikované, vzhledem k tehdejšímu utajovanému průběhu je zdrojů informujících o těchto událostech velmi málo. Toto vyplývá z doby, kdy byly pochody smrti vyšetřovány. Jednalo se o velmi hektické období, kompetentních osob bylo v českém pohraničí, kam okres Tachov spadá, velmi málo. Pod protokoly z ohledání hromadných hrobů jsou uvedena stejná jména, zprávy jsou jednoduché, vyčíslují počty nalezených těl, popis konkrétních událostí však chybí. Svědectví, která by vypovídala o konkrétních případech, je nedostatek. Pamětníků tehdejších událostí je už velmi málo a často již není možné s nimi hovořit a získat jejich vlastní vzpomínky.

¹⁰ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 4.

¹¹ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 11.

2.1 Železniční transporty

Železniční transporty do koncentračních táborů začaly po záboru pohraničí v říjnu 1938. Tachovští Židé, kteří neopustili své domovy před příchodem Němců, byli odvezeni do internačního tábora v Mílově u Přimdy v roce 1941. O průjezdu dalšího vlaku do koncentračního tábora se dozvídáme ze svědectví chlapce, který jej zahlédl: „*Jednou během prvních let války jsme s kluky vybírali karbid na železniční výsypce na nádraží a najednou jsme zahlédli projíždějící transport zadrátovaných dobytčáků. Z těch okýnek se skrze ostnatý drát natahovaly paže.*“¹²

V lednu 1945 začaly projíždět územím Tachovska železniční transporty opětovně. Jednalo se však o transporty pobytem v koncentračních táborech zubožených lidí, které měly za úkol totální likvidaci svědků nacistického běsnění. Přednosta stanice v Křimicích u Plzně zaznamenal dojem nezasvěceného svědka transportu na trati Plzeň – Cheb (Praha-Norimberk). „*Jak tak vlak kolem mě míjel, viděl jsem letmo v otevřených vozech žlutavě zsinalé, vyhublé a přepadlé obličejy, většinou žen. (...) V jiných vozech jsem zahlédl, jak věžňové nedostatečně oděni v otrhaných cárech, choulili se zimou k sobě a rukama si přidržovali roztrhané přikrývky. Také jsem v tomto vlaku zahlédl jeden otevřený vůz s nízkými stěnami, z něhož vyčnívaly nohy a ruce lidských mrtvol, které byly v tomto voze nakupeny. (...) Strážci transportu byli umístěni za jízdy na sedadlech upravených na nárazníků. Byli oděni a celí zahalení v kožichy, takže nebylo vidět, jakou uniformu mají. Ozbrojeni byli samopaly.*“¹³ Transporty přes západní Čechy probíhaly bez narušení, nejsou zaznamenána žádná mrtvá těla vyhozená z vlaku a místní lidé ponechávali tyto transporty bez povšimnutí. Během března projížděl další z transportů a jeho zastavení na hranici protektorátu a Říše zanechalo svědectví o tom, v jakém byli vězni stavu: „*Když vlak zastavil, viděl jsem zamřížovanými okénky těchto vozů napolo oděná, vyhublá těla lidí. Mluvili různými jazyky. Někteří také česky úpěnlivě prosili o vodu. (...) Vlak doprovázeli Němci oblečení v SS uniformách. Se svolením těchto strážců nosili zaměstnanci dráhy věžňům vodu. Tuto jim podávali v nádobách okénky. Bylo vidět, jak věžňové hladově sápu se po nádobách a i ve voze se o nádobu s vodou tahali, jak byli žízniví.*“¹⁴

¹² NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 27.

¹³ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 27.

¹⁴ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 28.

2.2 Pěší pochody

Od dubna 1945 byla železniční síť poškozena nálety spojeneckého letectva a likvidace koncentračních táborů se zkomplikovala. Vlaky jezdily s vězni zmateně a dle možností železniční sítě. Na trati Plzeň – Žatec došlo v obcích Horní Bříza a Žihle k zastavení vlaků a jejich setrvání na místě až do osvobození. Vězni z jiných transportů byli nuceni pokračovat pěšky.

První pěší transport na území Tachovska je zaznamenán ve dnech 10. a 12. března 1945. Další pochody jsou potvrzeny vedoucím odboru vnitřních věcí Václavem Batěkem, originál tohoto potvrzení je uložen v Státním okresním archivu Tachov a uvádí: „*Okresní národní výbor v Tachově potvrzuje, že koncem II. světové války v měsíci dubnu a květnu 1945 prošlo územím okresu Tachov větší množství vězňů z koncentračních táborů, zejména Buchenwaldu. Jejich cílem byl koncentrační tábor Flossenbürg ležící v Bavorsku nedaleko čs. hranic. Na následky útrap nebo v důsledku násilného jednání příslušníků SS, kteří transport smrti střežili a doprovázeli, zemřelo v průběhu cesty mnoho vězňů (...)*“¹⁵

2.2.1 Doložené pěší pochody Tachovskem

2.2.1.1 Pochod smrti Buchenwald – Tachov – Flossenbürg

2.2.1.1.1 Tachov

Město Tachov bude pro tuto práci klíčové, jelikož pochod smrti Buchenwald - **Tachov**- Flossenbürg je pochodem, na který chceme se žáky poukázat především. Dle vyšetřování bezpečnostních orgánů z roku 1946 je patrné, že pochody smrti vedly přes Tachov již od počátku roku 1945. Ve zprávě je uvedeno: „*(...) počátkem roku 1945 procházely okresem tachovským transporty politických vězňů z koncentračních táborů, které byly evakuovány před blížícími se spojeneckými armádami. Mrtvolý v počtu dvě stě*

¹⁵SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spi. zn. 603/4, kar. č. 137/03, válečné hroby Tachovska, Potvrzení, odbor vnitřních věcí, Václav Batěk, 11. března 1976.

šestnáct byly uloženy na Mohyle v Tachově(...)“ Nálezy lidských pozůstatků z pochodů smrti byly hlášeny ještě během roku 1960.¹⁶

Pochod smrti, který je pro tuto práci zásadní, vyšel z koncentračního tábora v Buchenwaldu pěšky na vlakové nádraží ve Výmaru, které bylo vzdálené dvanáct kilometrů. Tohoto pochodu se zúčastnilo asi čtyři tisíce pět set vězňů. Dále pokračovali vězni ve vysokostěnných vagoněch na uhlí. V jednom vagonu bylo až sto vězňů, nemohli se tedy ani pohnout. Po třech dnech dojel vlak k Chomutovu, kde museli přeživší vězni vyhodit z vlaku mrtvé. Mrtvé vězně přesunovali do posledního z vagonů každý den, vězni hovoří o jakési pojízdné márnici. Tato pojízdná márnice byla vždy vyprázdněna ve stanici, kde vlak stál delší dobu. Další mrtvoly byly vyhazovány na trať během jízdy.¹⁷

Dne 13. dubna 1945 přijel na tachovské nádraží v dopoledních hodinách vlak od Plané. Jak bylo již zmíněno, jednalo se o vysokostěnné uhláky, z nichž poslední dva sloužily jako odkladiště mrtvých. Mrtvých bylo přivezeno do Tachova asi čtyři sta. Vagonů bylo celkem padesát dva. Z protokolu SNB bylo zjištěno: *„Na každém vagoně strážili dva esesmani, kteří vězně tloukli pažbou pušek a též stříleli. Transport se skládal z osob různých národností - Čechů, Němců, Francouzů, Poláků, Židů a též jsem viděl jednoho černocho. Během jízdy jsem slyšel střelbu z vagonů.“*¹⁸

Na hlavním nádraží vystoupilo z vagonů přes jeden tisíc pět set vězňů, podle zdrojů byli neustále bití. Mezi vězni bylo asi sto chlapců od dvanácti let. Jako doprovodná stráž byli určeni muži z Volkssturmu (lidová stráž). Tito muži měli zesílit doprovod. Z Tachova jich bylo asi padesát. Vězni byli seřazeni do skupin asi po sto mužích. Ti, kteří nebyli schopni jít sami, byli podpírání ostatními, ti je buď nesli, nebo vedli. Zástup vězňů se vydal z nádraží přes město.¹⁹ Z výpovědi svědka: *„Dole pod Českou besedou byl krámek. Máma mě poslala něco koupit, a tak jsem šla. Najednou jsem uviděla, jak od nádraží vedou vězně. Byl jich zástup až nahoru k továrně. Vězni měli pruhovaný mundúr. Vypadali*

¹⁶ SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spi. zn. 603/4, kar. č. 138/03, válečné hroby Tachovska, seznam hrobů sovětských vojáků z druhé světové války zemřelých v okrese Tachov ze dne 25. května 1967.

¹⁷ Soukup, F., Transport Smrti, [online] [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=c6WBrAWjse0>

¹⁸ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 91.

¹⁹ Vězni šli ulicemi T. G. Masaryka a prudkým klesáním v Panenské ulici došli do údolí, kde ve Vodní ulici přešli most do ulice Zahradní. Potom začali pomalu stoupat Americkou ulicí na Studánku (Schönbrunn).

strašně. Dozorci je neustále bili. Otočila jsem se na místě, běžela domů a celou cestu jsem brečela.“²⁰

Z další výpovědi: „My jsme bydleli u pivovaru, v zatáčce byl dvorek činžovního domu, kde jsme bydleli, a kolem něj vedla silnice na Studánku. A po ní jednou šli ti vězni. Já si to moc nepamatuju, ale vím, jak maminka plakala. Lidé jim chtěli dát vodu, nebo chleba, ale vojáci hned křičeli a vyráželi jim hrnky z ruky. No a oni šli do toho kopce a hodně jich pomřelo, pálili je pak na hřbitově s mrtvými z nádraží.“²¹

O pochodu smrti Buchenwald-Tachov-Flossenbürg se dozvídáme také z konkrétní výpovědi Marie Jakob, jejíž muž byl přímým účastníkem pochodu: „Můj muž byl třicet týdnů ve vyšetřovací vazbě v Chebu. Dne 4. 9. 1941 byl v Litoměřicích odsouzen k osmnácti měsícům vězení a byl dopraven do věznice v Amberku-Horní Fálcko. 4. 8. 1942 uplynul jeho trest a měl přijít domů, bohužel však domů nepřišel (...) Začátkem října 1942 byl můj muž dopraven do koncentračního tábora Wimar-Buchenwald, kde byl až do konce války, tj. do začátku dubna 1945. V koncentračním táboře Wimar-Buchenwald byli pak v té době naloženi do dobytčích vagónů a dopraveni do Tachova. Z Tachova šla pak kolonie dále až do Studánky, kde byl odpočinek.“²²

Cestou ke Studánce zemřelo vysílením asi dalších dvě stě vězňů. Jejich těla byla odvezena na židovský hřbitov v Tachově, kde byla spolu s mrtvými z vlaku a ubitými z nádraží spálena v dehtu a petroleji ve vykopané jámě. Pálení trvalo celé čtyři dny.²³

2.2.1.1.2 Studánka (Schönbrunn)

Ves Studánka leží nad údolím řeky Mže a vězni byli nuceni překonat velké převýšení. Silnice byla klikatá s množstvím horizontů, což bylo zřejmě impulzem pro jednoho z vězňů, který se pokusil utéci. Jeho útěk byl doložen následovně: „V měsíci dubnu 1945 asi v polovině jsem orala na poli v blízkosti silnice vedoucí k Schönbrunnu se svým manželem Karlem Stezlerem. Asi kolem čtrnácté hodiny šel po silnici od Tachova k Schönbrunnu transport vězňů, a proto lidé pracující na polích šli k silnici, což učinil

²⁰ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 91.

²¹ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 29.

²² SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spis. zn. 603/4, kar. č. 138/03, válečné hroby Tachovska, překlad dopisu Marie Jakob, 16. února 1961.

²³ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 91.

i můj manžel, a já zůstala stát u krav, aby mi tyto neutekly. Po chvíli jsem uviděla nějakého muže, pravděpodobně vězně, jak rychle šel přes pole nahoru, kde se pravděpodobně ukryl. Po chvíli jsem spatřila dva příslušníky pracovní služby s puškami, Jiřího Haubnera a svého muže, jak běží směrem, kterým před chvílí šel neznámý muž. Oba příslušníci pracovní služby drželi pušky připravené k výstřelu, a proto jsem volala na svého muže, aby nic nedělal, jinak že na něho více nepohlédnu. Všichni čtyři muži běželi dále, a ježto pole je do kopce a pak opět dolů, neviděla jsem dále, co se za kopcem děje. Po chvíli jsem uslyšela výstřel.²⁴ Je patrné, že se jedná o popis události, kterou zmiňuje i výše uvedená Marie Jakob ve své výpovědi. Zastřeleným byl její muž Lorenz Jakob. Uvádí: „(...) Při odpočinku požádal můj muž jednoho domorodce, jménem Kreutzer o trochu vody. Než-li tento muž vodu přinesl, zeptal se tento odkud je, neb slyšel naši mateřskou řeč a tu se můj muž nechal poznat, představil se: „Já jsem Lorenz Jakob z Aše, vychoval jsem čtyři děti a pracoval jsem dvacet sedm let ve velké tkalcovské továrně a vypravoval(...)“ Můj muž řekl ještě panu Kreutzerovi, aby si o něm nemyslel nic zlého a při tom k této rozmluvě přišlo ještě několik dalších občanů ze Studánky a poté byli strážným SS rozehnáni. (...) malý kousek od vesnice Studánka, kde můj muž s panem Josefem Kreutzrem hovořil u tehdejšího malého lesíka, vyšel můj muž ze zástupu a strážní SS na to počali křičet a střílet a můj muž hned padl k zemi. Jiný muž, který naproti na louce pohraboval toto viděl a tento muž byl také přítomen rozhovoru mého muže s panem Kreutzrem. Tento muž šel hned zpět a vyprávěl(...): „toho ašského zastřelili, se kterým jsi se před chvílí bavil.“²⁵

Paní Marie Jakob získala tyto informace od samotného Josefa Kreutzra.²⁶

Ve Studánce došlo zřejmě k rozdělení vězňů na dvě skupiny. Toto dokazují nálezy hrobů obětí z poválečného šetření.²⁷

2.2.1.1.3 Lesná (Schönwald)

Obcí Lesná prošlo mnoho pochodů, které není možné rozeznat. Jistě víme, že Lesnou prošla hlavní část pochodu z tachovského nádraží směřujícího do koncentračního tábora Flossenbürg. Pochod do Lesné dorazil 13. dubna 1945 a zastoupeno v něm bylo

²⁴ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 91-92.

²⁵ SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spi. zn. 603/4, kar. č. 138/03, překlad dopisu Marie Jakob, 16. února 1961.

²⁶ Překlad dopisu jí adresovaného je uložen ve Státním okresním archivu v Tachově.

²⁷ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 29.

mnoho národností – Poláci, Rusové, Holanďané, Maďaři, Češi, Němci, Belgičani, Francouzi, mnoho Židů a dalších. Pochod doprovázelo asi dvacet čtyři SS-manů, doloženo je pouze jméno zástupce velitele transportu, byl to SS-Untersturmführer Hauer. Ve zprávě SNB je uvedeno, že velký počet vězňů pokračoval na Flossenbürg, druhá část transportu směřovala na Bažantov, Pořejov, Maršovy Chody a Staré Sedliště.²⁸

Ze zprávy vydané MUDr. Eduardem Knoblochem, Rudolfem Bautzem, Otto Filipem a JUDr. Josefem Andělem vyplývá, že v katastru obce Schönwald bylo zjištěno několik hrobů. Zpráva uvádí: „Vzhledem k tomu, že mrtvoly byly v zemi než rok, byly ve značně pokročilém rozkladu, většinou měkké části jsou úplně setlelé a zbývá jen kostra (...), přesto byla u nich bezpečně zjištěna příčina smrti násilným zacházením, ve většině případů zastřelením ranou do týla nebo do zadní části lebky.(...)“²⁹

2.2.1.1.4 Jedlina (Nový Losimtál, Neulosimthal)

Poslední zpráva o transportu, který je hlavním předmětem této práce, tedy o pochodu z koncentračního tábora Buchenwald do koncentračního tábora Flossenbürg na území západních Čech, je ze zaniklé obce Nový Losimtál (Jedlina). V tomto místě vstoupil pochod na území Německa a pokračoval do cílového koncentračního tábora. Dle získaných údajů se jednalo o pochod, který se skládal z politických vězňů, ve kterém pochodovaly také ženy a děti starší čtrnácti let. Přítomni byli i Židé, šlo tedy o pochod smíšený. Jelikož byli vězni vyhladovělí a útrapami vysílení, snažili se najít si jídlo. Při těchto pokusech byli však ihned na místě zastřeleni.³⁰

U většiny nalezených těl z tohoto pochodu bylo konstatováno při poválečném ohledání, že zemřeli v důsledku průstřelu lebky, či došlo k roztržení dutiny lebeční. Takovouto smrtí zemřeli nejen ti, kteří se z nějakého důvodu vzdělili, ale také ti, kteří již nebyli schopni dalšího transportu. Vyjma Starého Sedliště se hromadné hroby našly v místech, kde byli vězni nuceni v nelidských podmínkách přenocovat. Nocleh přeživší vězni byli nuceni pokračovat ve své strastiplné cestě.³¹

²⁸ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 29.

²⁹ SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spi. zn. 603/4, kar. č. 138/03, zpráva o exhumaci zemřelých osob při pochodu smrti, 17. 4. 1948.

³⁰ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 92-93.

³¹ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 93.

2.2.1.2 Pochod Helmbrechts – Prachatice

Mezi pochody smrti přes území Tachovska patří dále pochod z koncentračního tábora Helmbrechts. Vězni z tohoto pochodu smrti prošli na Tachovsku obcemi Planá, Kočov, Nová Hospoda, Bor a Stráž. Jedná se o pochod, který je na rozdíl od jiných důkladně zmapován. Informace vycházejí z vyprávění paní Evy Erbenové, která přežila věznění v Terezíně, Osvětimi a byla přímou účastnicí tohoto pochodu. Po smrti své maminky byla svými vězniteli „zapomenuta“ ve stodole, kde celý pochod nocoval. Paní Evu zachránil její tvrdý spánek a přikrývka ze sena. Po svém probuzení opustila stodolu a vydala se na dlouhou cestu, která ji přivedla až do obce Postřekov na Domažlicku. Zde se jí ujala místní rodina a paní Eva se dočkala konce války.³²

Pochod do Prachatic byl finálním pochodem, do kterého byly zařazeny ženy z mnoha koncentračních táborů, jakými byly Osvětim, Flossenbürg, Ravensbrück a Gross-Rossen. Ženy byly nuceny od října 1944 kopat zákopy v severním Slezsku a od 22. ledna 1945 pochodovat ze Schlesiersee do Helmbrechtsu. Jednalo se o pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg. Dále měly ženy pokračovat do koncentračního tábora ve Svatavě. Na cestu se mělo vydat asi jeden tisíc tři sta sedmdesát vězeňkyň vyhnaných na cestu 13. dubna 1945, tedy pouhé dva dny před příchodem americké armády. Do Svatavy došly ženy 17. dubna.³³

Tento pochod je znám především díky městu Volary, kde byl ukončen život devadesáti pěti žen. Zde se každoročně vzpomíná na jejich osud, který podnítil Jaroslavu Krejsovou k napsání knihy *Přes Volary přešla smrt - pochod smrti očima pamětníků*.³⁴ Autorkou další knihy vypovídající o těchto událostech je kniha vzpomínek již zmíněné Evy Erbenové *Sen a vzpomínková kniha Život Evy L.* Zmíněné knihy Evy Erbenové se staly předlohou pro dokumentární film *O zlém snu*.³⁵ Se všemi uvedenými tituly budou žáci posléze dále pracovat v hodinách literatury a dějepisu, seznámí se s dalšími veselými i smutnými etapami života dívky, která přežila hrůzy koncentračních táborů, s nimiž se musela sama vyrovnat a najít sílu k dalšímu životu.

³² NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 31.

³³ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 31.

³⁴ Krejsová, J., *Přes Volary přešla smrt*.

³⁵ O zlém snu. [Online] [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=GAbSEAE4Yw>

V knize Eva Erbenová mimo jiné uvádí: „*Jednoho večera vjely do tábora nákladáky plné německých ozbrojených vojáků. Na řetězu drželi velké vlčáky. Byla v nás malá dušička, nevěděly jsme, co to znamená. Ještě před východem slunce nás vyhnali na pochod smrti. Každý den jsme ušly třicet až čtyřicet kilometrů.*

I v mrazu jsme spaly na stranách silnic, živily se plevelem, který prokukoval sněhem, kůrou z větví a odpadky, které ležely u cesty.

Po celý ten čas jsme hrozně trpěly žízní, kterou jsme zaháněly sněhem. Hrnek řídké polévky a krajíček chleby bylo všechno, co jsme večer dostaly k jídlu. Cestou jsme mijely obydlená místa. Záviděla jsem lidem, kteří žijí v teplých domovech a netrpí hladem. Litovala jsem, že není v naší moci utéct, ale Němci nás střežili jako drahý poklad. Ženy, které se pokusily o útěk, chytili pomocí psů, pak je na místě zastřelili. Konečně jsme dorazily do nějakého ženského tábora. Zavřeli nás do místnosti, ve které byly místo oken jen úzké štěrby. Seděly jsme na podlaze a čekaly na denní přiděl chleba.

Maminka cestou strašně zeslábla. Zavřela oči a tichým hlasem zašeptala: „Evičko, já už dál nemohu,“ políbila mě a z jejích očí mi bylo všechno jasné. Cítila jsme to, ale rozum se vzpíral uvěřit. Nepřestávala jsem k ní mluvit, jako kdybych nevěděla, že jsem maminku právě ztratila.“³⁶

2.2.1.2.1 Bor

Průběh pochodů městem Bor je dle historiků nejasný, přesto na základě dostupných údajů můžeme říci, že pochod z Helmbrechtsu prošel Borem bez zastávky. Borem šel na sklonku dubna i pochod válečných zajatců, kteří směřovali z Flossenbürgu na Stříbro. Podle svědectví Františka Wretzla, který byl pochodu účasten a přežil jej, zde vězni strávili poslední noc. Ráno byli stráží na místě ponecháni. Mrtví z tohoto pochodu byli objeveni ve dvou hromadných hrobech, jednalo se o třicet čtyři obětí různých národností. Pohřbeni jsou pod památníkem na městském hřbitově v Boru.³⁷

³⁶ ERBENOVÁ, E.; MALIŠOVÁ, M., *Život Evy L.*, s. 65-66.

³⁷ PADEVĚT, J., *Krvavé finále*, s. 193.

2.2.1.2.2 Stráž

Posledním místem, kde byl na území Tachovska pochod smrti z Helmbrechtsu zaznamenán, je obec Stráž. V hlášení uloženém v Okresním archivu Tachov je uvedeno, že se jednalo pouze o pochod žen – Židovek ve věku mezi šestnácti a padesáti lety. Tento pochod přišel ze směru od Plané u Mariánských Lázní, v obci přenocoval a druhý den pokračoval směrem na Hostouň. Pochod doprovázely dozorkyně SS ve věku dvaceti až třiceti let společně s několika muži. Nikdo z místních obyvatel se k vězeňkyním nedostal, ubytování za účelem přenocování bylo zajištěno u bývalého hostinského Antonína Thumerta a jeho nejbližších sousedů ve stodole. S transportem bylo již přivezeno na jednom voze několik mrtvých těl, ve Stráži zemřely vysílením a hladem ještě asi další tři. Druhý den dopoledne bylo asi deset mrtvol pochováno na zdejším židovském hřbitově.³⁸

2.2.1.3 Planá

Planá byla místem, kudy projížděly zde zmíněné transporty. Přesný počet pochodů však dnes není možné zjistit. Ve dnech 20. a 21. dubna 1945 prošel Planou pochod smrti, který započal dne 15. dubna v Sasku. Lidé byli nuceni pochodovat z koncentračního tábora Žitava do Flossenbürgu. Účastnilo se jej asi jeden tisíc mužů a tři sta žen. Jednalo se o pěší pochod, pouze věci pro esesmany museli vězni táhnout na jednom voze. Zde šlo o transport smíšený z politických vězňů všech národností, Židů a válečných zajatců. V Plané vězni přenocovali, ale ještě první den zde bylo jistě zastřeleno šest vězňů – Adolf Schrer, František Neumann, Josef Neugebauer, Ondřej Frankl, Geza Frankl, Leo Schönberger. Byli to Židé z Budapešti. Zastřeleni byli i další z vězňů, kteří byli vyčerpaní, jejich počet není znám. Dalších asi deset vězňů bylo ubito při cestě z Plané. Velitelem tohoto pochodu byl Unterscharführer Münsch z Bonnu na Rýně.³⁹

Také pochod z Helmbrechtsu prošel Planou. Po tragédii v Pístově (viz následující kapitola) šel pochod Planou směrem na Tachov. I tato cesta byla plna tragických událostí. Ještě dlouhou dobu po válce bylo místo mezi obcemi Lom u Tachova a Nahý Újezdec udáváno jako místo smrti vězňů z pochodů. Jeden z místních občanů vzpomíná: „*My měli*

³⁸ SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spis. zn. 603/4, kar. č. 138/03, transporty smrti-hlášení, č. j. 1013/46, 11. 5. 1946.

³⁹ PADEVĚT, J., *Krvavé finále*, s. 226.

pole až k Nahýmu Újezdu. Dědeček říkal, že až tam, co padali lidé. Že to bylo hrozný. Lidí šli a padali. Tak tam sahala naše pole.“⁴⁰

Na oběti pochodů smrti na Plánsku je možné vzpomenout u dvou památníků na plánském hřbitově. Jedním je bronzová deska se sochou dívky, druhým je monumentální pomník.⁴¹

2.2.1.4 Pístov

Ze zprávy o nálezu hromadného hrobu u Pístova vyplývá, že tudy měl projít pravděpodobně pochod smrti vězňů z koncentračního tábora Flossenbürg. Dle udání několika Němců měl být tento transport dne 21. dubna 1945 překvapen hloubkovými letci. Někteří z vězňů se rozutekli a ukryli se v terénu. Stráž SS začala z pušek po letadlech střílet, letadla palbu opětovala. Došlo k rozstřílení části pochodu spojenci, hovoříme o tzv. pístovské tragédii. Usmrceno zde mělo být asi padesát osob a všichni byli pohřbeni v lese do společného hrobu. Nález tohoto hrobu byl oznámen v březnu 1946, kdy byla nařízena exhumace pohřbených. Všechny nalezené mrtvolky byly dány do rakví a důstojně uloženy do Pístovské mohyly, u níž bylo a je na tyto události pravidelně vzpomínáno.⁴²

2.2.1.5 Lestkov

Obcí Lestkov prošly dva pochody smrti. Jednalo se o část vězňů evakuovaných z tábora v Nové Roli. Vězni přenocovali na sportovním hřišti. První transport pokračoval přes Olbramov a Černošín na Stříbro, druhý transport šel směrem na Kokašice. Mezi zdejšími vězni byli Židé a političtí vězni z Čech, Francie, Německa a Polska. Vzpomínky na pochody předal zdejší farář Josef Müller: *„Bylo to asi v polovině měsíce dubna 1945 o poledních hodinách, kdy do Lestkova přišly pěšky dva smíšené transporty politických vězňů. (...) Jeden z těchto transportů, asi kolem dvou set žen, jak jsem zjistil převážně polské národnosti, mezi nimi i několik Židovek – též z Prahy, byl veden dvěma*

⁴⁰ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 33.

⁴¹ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 33.

⁴² SOKA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spis. zn. 603/4, kar. č. 138/03, zpráva o nálezu hromadného hrobu u Pístova, 27. února 1967.

vysokoškoláky židovského původu z Prahy. Tento transport byl ubytován na rozkaz starosty obce Karla Sangla z Lestkova přes den ve farní zahradě, na noc byly nastěhovány do farní stodoly, kde jsem jim nastlal slámu. U tohoto transportu bylo asi dvacet nemocných a jedna žena, domnívám se polské národnosti, velmi těžce nemocná. (...) V té době poslal jsem pro místního lékaře MUDra Arnolda Meinla z Lestkova, který se skutečně dostavil. Jmenovaný však prošel pouze mezi vězni, vyslechl jejich přání, postavil se před nemocné a řekl: „Je mně líto, ale my nemáme medikamenty pro Němce – natož abychom měli pro vás.“ A opět odešel. O stravování zmíněných politických vězňů postaral se starosta Sangl. Podávána byla polévka a brambory a k snídani byly brambory a černá káva. Všichni vězňové, jak jsem z jejich výpovědi zjistil, byli nasyceni. Protože jsem mezi nemocné nechal rozdělit něco horkého čaje z mých vlastních zásob, byl jsem vyslýchán a bylo mně vytýkáno, že jsem židomil.“⁴³

Zastavení v Lestkově bylo však jen jedno z mnoha na dlouhé cestě, z výpovědi paní Barbory Škrtlantové, která ve výše zmíněném transportu žen z Nové Role pochodovala, vyplývá: „Z Ravensbrücku jsme byly poslány do porcelánky v Nové Roli u Karlových Varů. Bylo nás několik set žen různých národností a v bývalé porcelánce jsme měly vyrábět součástky k letadlům. Ale fronta byla v pohybu a z továrny již Němci začali odvážet stroje. Měly jsme tam velký hlad. Denně jsme dostávaly půl litru neslané vodové polévky s bramborovými slupkami. Dne 26. dubna 1945 jsme byly naráz vyhnány na transport. Hladové, žíznivé a málo oblečené. Dozorkyně mlátily každou ženu, která se pokusila vzít s sebou hadrovou přikrývku. Přes Rybáře nás dohnaly do stanice Březová. Tam nás nahaly do železničních vagonů. Prý budeme odvezeny do koncentračního tábora Flossenbürg v Bavorsku. Několik dní čekal vlak na lokomotivu, to už jsme byly zcela bez jídla.

Asi třetího dne za rozbřesku se blížil jiný transport vězňů. Dozvěděly jsme se, že jsou již měsíc na cestě. Byli celí černí od sazí. Po osvobození jsme zjistily, že z jednoho tisíce dvou set žen jich přežilo jen dvacet osm. V noci jsme stále slyšely, jak střílí. Když lokomotiva nepřijela, vyhnali nás ráno směrem na Krásno nad Teplou. Tam jsme přenocovaly na louce. V dešti a v mlze. Ty, které onemocněly, esesáci ráno naložili na žebříňáky a v lese je pak postříleli. Během pochodu se odehrály tragédie. Zejména

⁴³ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 34-35.

Francouzky nebyly schopné pochodu. Zpočátku si pomáhaly, pak ale musely unavené ženy opustit. Ženy plakaly, loučily se, posílaly rodinám vzkazy. Nikdy se neopouštěly a na smrt šly dvě najednou. Ráno jsme pokračovaly pochodem ke klášteru Teplá. Tam nás nahnali do stodol. Nastala další hrozná noc. Esesáci s důtkami se vrhali na ženy. Některé, zvláště cikánky, se domnívaly, že je mniši v klášteře zachrání. Ale v klášteře byl říšský archiv a ten hlídali vojáci. Všechny ženy, které se pokusily zachránit se v klášteře, byly postříleny. Další cesta vedla do Stříbra. Tam jsme se dozvěděly o Hitlerově sebevraždě. Asi deset kilometrů za Stříbrem jsme i s dcerkou utekly z transportu, a tak jsme se zachránily.“⁴⁴

2.2.1.6 Stříbro

Z dostupných materiálů je patrné, že také Stříbrem prošlo či projelo několik pochodů smrti. Jejich statistika je však nepřehledná a zmatečná, dochované důkazy se vzájemně nedoplňují. Víme však, že první transporty projely Stříbrem po železnici v lednu a březnu 1945. Dále z hlášení SNB vyplývá: „Dne 30. 4. 1945 prošel obcí Těchlovice pěší transport politických vězňů, většinou ženského pohlaví národnosti české, polské a údajně i jiných národností. Přišel od Stříbra a odešel směrem na Černošín. Transportovaných osob bylo celkem asi čtyři sta a z těchto byla jedna dívka ubita doprovázejícími SS-many ranou z pušky, nebo automatu do hlavy. (...) Dne 2. 8. 1945 byla mrtvola exhumována a pohřbena na hřbitově v Těchlovicích. (...) Stáří bylo odhadnuto na dvacet až dvacet pět let. Ubita byla proto, že se vzdálila několik kroků od silnice chtějíc si utrhnout vedle na poli řípu.“. Dále bylo zjištěno, že obcí Těchlovice procházelo více pěších transportů oběma směry. Více se nedařilo zjistit.⁴⁵

Z přelíčení MLS Cheb víme, že ve Stříbře skončil svou pouť evakuační transport z Nové Role, nebo alespoň jeho část. „V noci hrozně štěkali psi, tak se tam šel táta podívat a našel u cesty pod keřem dvě schoulené ženy. Byly hrozně zubožené. Vzali jsme je domů, ale jedna, byla z Berlína, zemřela. To byl malér, válka ještě neskončila. Tak jsme ji zabalili do její deky, co měla v lágru, a zase ji pod ten keř odnesli. Druhý den jsem šla na úřad a ohlásila, jakože jsme našli mrtvolu, tam, co rozpustili ten Pochod smrti. No prošlo to,

⁴⁴ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 35-36.

⁴⁵ NENUTIL, J., *Druhá světová válka, případ Tachovsko*, s. 97.

jenže jsem musela oběhat pana faráře a ještě jsem jí zaplatila pohřeb na městském hřbitově, taková to byla doba. ⁴⁶

Čerpat můžeme také z výpovědí svědků: „Jednoho dne jsem slyšel zprávu o osvobození koncentračního tábora Buchenwald. Druhého dne na to prošel městem pochod smrti, který esesmani hnali právě z Buchenwaldu. Šli ve čtyřstupu, jenom kůže na kostech, ve vězeňském mundúru, a jejich zástup vedl od schůdků až k mostní brance (asi čtyři sta metrů). Chtěl jsem jim dát vodu, ale ostraha se po mně ohnala pažbou. Podpírali se, jednoho vezli na trakaři. Přišli přes Těchlovice od Víchova a skončili v prostoru tehdejší cihelny na Nádražní ulici. Zde byli v barácích spolu s ruskými válečnými zajatci a totálně nasazenými na práci. Když skončila válka, byl ve městě strach z obav před pomstou ze strany těchto vězňů, ale není znám jediný případ, že by se někdo z nich mstil. Za americké okupační správy beze stop opustili město.” ⁴⁷

3 Teoretická část

3.1 Projektové vyučování

Podstata projektového vyučování spočívá v tom, že je projektová výuka jednou z metod, při které jsou žáci vedeni k samostatnému pojetí a následnému zpracování určitých témat. Získávají tak poznatky i zkušenosti praktickou činností a experimentováním. Žáci řeší problém, problémovou úlohu, úkol ze životní reality. ⁴⁸

Při projektové výuce se má žák s pomocí vyučujícího naučit řešit určitý úkol komplexního charakteru (projekt), který vychází z praktických potřeb, nebo je s praxí úzce spojený. Takový úkol musí být pro žáky zajímavý a významný. Žáci se musí s úkolem identifikovat, jenom tak přijmou úkol za svůj a budou jej se zájmem řešit. ⁴⁹

Projektová metoda uplatňuje aktivitu žáků, žák dostává příležitost k praktickému uplatnění svého samostatného myšlení, k rozvíjení praktických činností souvisejících

⁴⁶ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 36.

⁴⁷ NENUTIL, J., *Pochody smrti*, s. 36-37.

⁴⁸ KRATOCHVÍLOVÁ, J., *Teorie a praxe projektové výuky*, s. 37.

⁴⁹ KALHOUS, Z., OBST, O. a kol., *Školní didaktika*, s. 299.

s každodenním životem, má možnost vyzkoušet si řešení problémů a problémových situací, včetně možnosti podílet se na plánování, organizaci i hodnocení své práce, která má v konečném důsledku vést k rozvoji jeho vlastní osobnosti.⁵⁰

Projektová výuka je také definována jako komplexní. Působí na rozvoj celé žákovy osobnosti, a to z hlediska organizace výuky, využití různých forem výuky. Z hlediska předmětového uspořádání dochází k bourání bariér mezi jednotlivými předměty a utváření mezipředmětových vztahů. Dále dochází k odstranění izolovanosti školy jako instituce, vytváří se spolupráce s mimoškolními organizacemi a zařízeními.⁵¹

Projektová výuka je závislá na organizaci a uspořádání jednotlivých předmětů a délce jejich trvání. Pracovat lze ve skupinách, které mohou být složeny z žáků různých tříd, různých věkových skupin, různých zájmů, mentální úrovně atd. Projektová výuka z tohoto hlediska podporuje vztahové vazby mezi rozličnými žáky, přispívá ke vzájemnému respektu mezi žáky, k uznání odlišných názorů, postojů a stanovisek.⁵²

3.1.1 Fáze projektové práce

3.1.1.1 Plánování projektové výuky

Má-li být celý projekt úspěšný, musí projít efektivně všemi svými fázemi až do závěru. Jedná se o správné naplánování projektu, jeho realizaci, prezentaci výstupu a zhodnocení.⁵³

Projekt vzniká ve chvíli, kdy se zrodí myšlenka. Neexistuje ještě konkrétní představa o projektu a průběhu jeho realizace, rodí se však idea, nápad.

Plánování a pečlivé rozvržení práce jsou základem dobrého projektu. Stanoví se základní otázky či témata, cíle, časové rozvržení, rozdělí se činnosti, role a úkoly skupin nebo jednotlivců.⁵⁴

Ve fázi plánování nesmíme opomenout významnou roli učitele, který má na starosti aktivitu, jakými jsou vytyčení cíle, plán jeho realizace, časové rozvržení projektu, určení

⁵⁰ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 217.

⁵¹ DOMISCHOVÁ, I., *Projektová výuka*, s. 26.

⁵² DOMISCHOVÁ, I., *Projektová výuka*, s. 27.

⁵³ TOMKOVÁ, A., KAŠOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, M., *Učíme v projektech*, s. 18.

⁵⁴ KALHOUS. Z., OBST, O., *Školní didaktika*, s. 300.

cílové skupiny, která se bude na projektu podílet, výběr potenciálních projektových partnerů, druh projektové činnosti atd. Učitel se stává důležitým faktorem celého projektu.

Ve fázi plánování projektu jsou stanovena jasná a přehledná pravidla týkající se práce na celém projektu. S těmito pravidly se seznámí všichni účastníci - žáci i učitelé.⁵⁵

Jak již bylo zmíněno, velmi důležitým faktorem je motivace žáků. Zájem žáků o projekt by měl být získán již v počáteční fázi projektu, tj. v době vyřčení myšlenky na jeho realizaci. Dle názorů některých odborníků je nejdůležitější vnitřní motivace žáků, jejich vlastní přijetí úkolu, touha vyřešit daný problém.⁵⁶

3.1.1.2 Realizace projektu

Realizace projektu je obdobím, kdy dochází k uskutečnění veškerých aktivit a plnění předem naplánovaných úkolů, které souvisejí s realizací projektu. Žáci si volí prostředky, díky kterým dosáhnou stanoveného cíle. Učitel by měl být spíše v pozadí připraven pomoci v případě nutnosti.⁵⁷

Pro žáky náročnou etapou se může stát vyhledávání, zajišťování, sběr a třídění potřebných podkladů a materiálů. Žáci mohou pracovat se zdroji, jako jsou encyklopedie, internet, školní knihovna, letáky, brožury atd. Tyto materiály mohou nalézt i na jiných místech, než je budova školy, např. městský úřad, městská knihovna a další instituce.⁵⁸

Žáci mezi sebou diskutují, vyměňují si získané informace, rozdělují si role, úkoly, upřesňují postup, jak dosáhnou vytyčeného cíle. Na konci této fáze vzniká produkt, který je nutné patřičně prezentovat.⁵⁹

K prezentaci výsledku může dojít přímo ve škole, ale vyloučená není prezentace také mimo budovu školy.

Mezi časté výstupy projektové výuky patří např. školní konference, školní akademie, divadelní představení, různá školní setkání.

⁵⁵ KRATOCHVÍLOVÁ, J., *Teorie a praxe projektové výuky*, s. 41-42.

⁵⁶ DOMISCHOVÁ, I., *Projektová výuka*, s. 34.

⁵⁷ KALHOUS, Z., OBST, O., *Školní didaktika*, s. 300.

⁵⁸ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 218.

⁵⁹ DÖMISCHOVÁ, I., *Projektová výuka*, s. 35.

Častými výstupy poté jsou ručně vyrobené produkty vystavené ve třídách či dalších prostorách školy, případně mimo prostory školy, např. na obecních úřadech, v městských knihovnách atd.

3.1.1.3 Zhodnocení projektu

Fáze reflexe netkví pouze v hodnocení výsledného žákovského produktu.

Reflexe je důležitou fází projektové výuky, je při ní využívána zpětná vazba od žáků samotných, např. metoda rozhovoru, dotazníku, ale i od rodičů či učitelů, kteří se na projektu podíleli. Umožňuje zhodnotit vyvíjenou aktivitu během trvání celého procesu, vyjádřit se k jednotlivým činnostem, analyzovat úspěchy i neúspěchy.⁶⁰

Hodnotit takový projekt nemusíme výhradně známkou, mnohdy lépe slouží slovní hodnocení, zvolit můžeme i kombinovanou formu hodnocení.

3.2 Exkurze

Vyučování je možné realizovat nejenom ve třídách, odborných učebnách, laboratořích, ale také v dílnách, na školním pozemku, v muzeu v přírodě, na vycházkách či při exkurzích.⁶¹

Exkurze patří mezi organizační formu, kterou realizujeme mimo školní prostředí. Její význam v souvislosti s moderním vyučováním neustále vzrůstá.⁶²

Exkurzi používáme s různými cíli. Podporuje názornost vyučování, prohlubuje společenskovední, přírodovědné, technické i pracovní dovednosti žáků, ukazuje praktický význam osvojovaných poznatků a jejich využití, posiluje motivaci, zájem, profesionální orientaci žáků.⁶³

Aby byla exkurze didakticky účinná, musí být její příprava ze strany učitele důkladně promyšlena.

⁶⁰ KRATOCHVÍLOVÁ, J., *Teorie a praxe projektové výuky*, s. 42.

⁶¹ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶² LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 60.

⁶³ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 60.

V přípravné fázi si učitel ujasní cíl a úkoly exkurze. Učitel se důkladně seznámí s místem exkurze, prostuduje si vhodnou literaturu, naváže kontakt s odborníky a promyslí si postup při samotné exkurzi.⁶⁴

Exkurze může mít orientační nebo intenzivní charakter. Orientačním charakterem je např. návštěva městské knihovny, jejímž cílem je žáky seznámit s chodem knihovny a motivovat je k půjčování knih.⁶⁵

Exkurze s intenzivním charakterem si klade za cíl hlubší poznání. Jedná se např. o návštěvu odborných škol, podniků či právě bývalého koncentračního tábora.⁶⁶

Přípravná fáze musí proběhnout již ve školní třídě, učitel žáky seznámí předběžně s obsahem a upozorní na významné jevy, s nimiž se žáci setkají. Učí je rovněž zvládat některé techniky pozorování, jakými jsou zápis, provedení náčrtku, třídění materiálu.⁶⁷

Vlastní exkurze je velmi náročná pro osobu učitele. Kladením otázek, vysvětlováním atd. učitel motivuje žáky tak, aby si všímali podstatných jevů, vede k jejich analýze, chápání vztahů, spojování názorného materiálu s dosavadními poznatky a zkušenostmi.⁶⁸

Ke zhodnocení a využití získaných informací dochází posléze ve školní třídě. Za aktivního přístupu učitele i žáků dochází k připomenutí získaných zkušeností a poznatků. Tyto jsou uvedeny do širších souvislostí a zhodnoceny. Žáci poté získaný materiál zpracují a připraví konečný výstup.⁶⁹

Exkurze může být jednooborová nebo multidisciplinární - komplexní, jíž se účastní vyučující různých oborů, např. historik a učitel literatury.⁷⁰

⁶⁴ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶⁵ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶⁶ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶⁷ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶⁸ SKALKOVÁ, J., *Obecná didaktika*, s. 216.

⁶⁹ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 60.

⁷⁰ LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B., *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 60.

4 Projekt Pochody smrti na Tachovsku

I přes časovou náročnost projektové výuky jsem se rozhodla začlenit do výuky dějepisu v devátém ročníku naší školy projekt s názvem Pochody smrti na Tachovsku. Projekt má žákům přinést zajímavé a pro ně nové informace z období našich dějin, které si ne všichni rádi připomínají. Podstatou tohoto projektu nemá být pouhé získání standardně dostupných informací, žáci mají pochopit vážnost konkrétních válečných zločinů a dosáhnout i vlastního emocionálního prožitku. Žáci se naučí využívat všechny dostupné zdroje sloužící k získávání informací, seznámí se s odbornou literaturou.

Jelikož se jedná o téma nacistických zločinů, které jsou označovány jako brutální, zvažovala jsem vhodnost tohoto projektu a o jeho realizaci jsem nejprve informovala vedení základní školy. Po schválení ředitelkou školy jsem osobně oslovila také rodiče žáků účastnících se projektu. Ve chvíli, kdy jsem získala kladná stanoviska z obou stran, předložila jsem projekt žákům.

Tato práce má ukázat možnost, jak zpracovat téma nestandardním a pro žáky zajímavým způsobem. Uvádí konkrétní cíle projektu, jednotlivé části přípravné fáze projektu, jeho realizaci a evaluaci. Práce je dále zaměřena na konkrétní části projektu – průřezová témata, mezipředmětové vztahy a klíčové kompetence vycházející ze současného RVP.

4.1 Pochody smrti na Tachovsku, nesmíme zapomenout

Inspirací pro projekt se stal krátký filmový dokument *Roztoky u Prahy - Unikátní záběry transportu smrti*. Na zdejším vlakovém nádraží byli lidé v dubnu 1945 přímými svědky nacistických hrůz. Tuto chvíli připomíná pamětní deska umístěná v hale tohoto nádraží.

Projekt *Pochody smrti na Tachovsku, nesmíme zapomenout* je určen pro žáky devátého ročníku základní školy a je začleněn do výuky v rámci tematického celku druhá světová válka - zločiny proti lidskosti. Konkrétně byl zvolen pochod smrti vedoucí z koncentračního tábora Buchenwald do koncentračního tábora Flossenbürg, který prošel blízkým okolím našich domovů přes město Tachov a další menší obce. Koncentrační tábor

Flossenbürg se nachází v německém příhraničí, je možné jej se žáky navštívit a seznámit je s životem v táboře formou exkurze.

Celý projekt se poté uskutečnil jako propojení více vyučovacích předmětů - dějepisu, výtvarné výchovy, literatury, semináře informatiky, anglického jazyka a německého jazyka a za spolupráce vyučujících výše uvedených předmětů.

Před realizací celého projektu jsou zařazeny do výuky tzv. motivační hodiny, při kterých žáci získají základní informace k tématu. Učitel vypráví např.: *“Pochody smrti zařazujeme do výuky dějepisu jakožto neopomenutelnou součást kapitoly Zločiny proti lidskosti. Byly posledním a velmi brutálním nástrojem nacistů sloužícím k likvidaci nepohodlných svědků jejich hrůzovlády. Tyto pochody využívali nacisté od počátku druhé světové války, na jejím konci však zesílily a staly se ještě brutálnějšími. Důsledkem takového pochodu bylo úmrtí většiny zúčastněných vězňů následkem nelidského zacházení s nimi i podmínek, ve kterých byli nuceni přežít. Vězni byli nuceni k mnohakilometrovým pochodům bez dostatečné výživy, oblečení a odpočinku.*

Jak bylo zmíněno, pochody smrti byly konány již od počátku války. Během prvních let války, do roku 1941, se uskutečnilo „jen“ několik takových pochodů. Do léta 1944 byly pochody smrti součástí genocidy, úmyslné a systematické likvidace Židů a lidí označených za nepřátele Říše. Na konci války měli během pochodů smrti zemřít ti, kdo by podali svědectví o nacistickém běsnění.

Vězni byli nuceni pochodovat v nelidských podmínkách, jako byla nepřítel počasí, během pochodu dostávali minimum jídla nebo žádné, stejně tak to bylo s tekutinami. Kdo nemohl pochodovat, byl na místě zastřelen a ponechán ležet v příkopu u cesty. Po válce byla mrtvá těla pohřbena do anonymních hrobů. Zastřelen byl i ten, kdo se vězňům během cesty pokusil pomoci.

Mezi nejznámější pochody smrti řadíme pochody z Budapešti do koncentračních táborů v Rakousku, především do Mauthausenu. Jednalo se asi o sedmdesát šest tisíc vězňů. Známými jsou rovněž pochody z vyhlazovacího tábora Osvětim do Wodzisławi a poté vlakem do německých koncentračních táborů Buchenwald, Dachau a rakouského Mauthausenu. Zde se uvádí počet asi šedesát šest tisíc vězňů. I přes území protektorátu prošlo několik takových pochodů. Nejznámější je pochod z Helmbrechtsu přes Volary. Na

tento pochod bylo vyhnáno jeden tisíc jedno sto sedmdesát vězeňkyň, přežilo jich pouze sto. Víme také o pochodu z Buchenwaldu do koncentračního tábora na našem území, tedy do Terezína. Vyhledat můžeme i další pochody, které přešly přes naše území především v roce 1945. Masové hroby se dnes nacházejí v Nýrsku, Kaplicích, Březně u Chomutova, Žihli u Plzně, Stodě i v Tachově.

Konkrétně okresem Tachov prošlo více než deset pochodů smrti, hromadné hroby na Tachovsku najdeme v Pístově, Plané, Brodě nad Tichou, Chodové Plané, Boru, Těchlovicích i v samotném Tachově.

Pochodů smrti se účastnilo mnoho významných českých osobností, mezi všemi uvádím Arnošta Lustiga, spisovatele, který byl v roce 1941 poslán do koncentračního tábora Terezín a odtud dále do Osvětimi a Buchenwaldu. I on byl nucen jít svůj pochod smrti, ze kterého v březnu 1945 uprchl a až do konce války se skrýval.

Nejen pochody smrti, ale všeobecná hrůznost a brutalita nacistických činů vyvolaly v lidech nenávisť a spojily je myšlenkou „oko za oko, zvěrstvo za zvěrstvo“. Pochodu smrti se po válce museli účastnit samotní němečtí občané, kteří byli donuceni k vysídlení z Československa. Mezi nejznámější pochod občanů německé národnosti patří tzv. brněnský pochod smrti. 30. května bylo z Brna směrem na Rajhrad vyvedeno dvacet pět tisíc Němců. Byli nuceni pochodovat bez jídla, pití a lékařské péče. Němci přenocovali v Pohořelicích, odkud bylo dále hnáno deset tisíc schopných cesty do Rakouska, ostatní zůstali ve sběrných táborech. Počet obětí tohoto pochodu se mezi historiky liší.“

Po této expoziční fázi zhlédnou žáci krátký dokument *Transport smrti*, ve kterém je chronologicky zmapován transport z koncentračního tábora Buchenwald do koncentračního tábora Flossenbürg.⁷¹

Žáci se poté zamyslí nad tím, zda o takových pochodech již dříve slyšeli a jaké informace mají o památníku mohyla v Tachově. Proběhne vyučujícím řízená diskuze, zda jsou obyvatelé Tachovska dostatečně informováni o existenci takových pochodů v jejich okolí a především v Tachově.

⁷¹[On line] [cit. 12. 06. 2018] <https://www.youtube.com/watch?v=c6WBrAWjse0>

Dnes dokládá existenci koncentračního tábora ve Flossenbürgu pouze několik staveb. Téměř celý tábor byl zbourán a po válce zde byly postupně vystavěny domky pro místní poválečné zaměstnance zdejšího lomu. V roce 2000 zde byla založena vědecká instituce Památník koncentračních táborů Flossenbürg.⁷⁶

Přestože se ve Flossenbürgu nacházejí pouze pozůstatky tábora, měla jsem k jeho výběru dva důvody. Flossenbürg se nachází pouhých čtyřicet kilometrů od naší školy, nebyl problém uskutečnit exkurzi v době standardního vyučování. Dále se jedná o koncentrační tábor, který byl cílovým místem pochodu smrti z koncentračního tábora Buchenwald přes Tachov do Flossenbürgu, odkud měli vězni pokračovat do koncentračního tábora v Dachau. Důležitým je také fakt, že koncentrační tábor Flossenbürg měl dva pobočné tábory na území Čech. Byly to koncentrační tábory ve Svatavě a v Holýšově.

Holýšov jsme navštívili během pobytu zahraničních žáků u nás ve škole. Žáci navštívili Dům dějin Holýšova, kde se nachází expozice bývalého koncentračního tábora a prohlédli si pamětní desku umístěnou před budovou bývalého Pičmanova statku, v němž se prostory tehdejšího tábora nacházely.⁷⁷

Časová dotace pro tuto historickou exkurzi byla pět vyučovacích hodin.

Tato exkurze přispívá k rozvoji jednotlivých klíčových kompetencí uvedených níže, jejich obsah jsem vždy upravila vzhledem k cílům projektu.

4.1.1.1 Klíčové kompetence

Kompetence k učení

Žák využívá pro efektivní učení vhodné metody, plánuje a organizuje vlastní učení, projevuje ochotu věnovat se dalšímu studiu. Vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení a propojení je využívá v procesu učení. Operuje s obecně užívanými termíny, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky a na základě toho si

⁷⁶ [On line] [cit. 12. 06. 2018] <https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/totenbuch/information/?L=10>

⁷⁷ Valeš J.; Schröpfer, L., *Pobočný koncentrační tábor Holýšov 1944 – 1945, francouzské deníky.*

vytváří vlastní komplexnější pohled na společenské jevy. Získané výsledky kriticky posuzuje a vyvozuje z nich závěry pro využití v budoucnosti.⁷⁸

Kompetence k řešení problémů

Žák vnímá problémové situace a pochopí problém, přemýšlí o nesrovnalostech a příčinách, promyslí způsob řešení problému a využívá k tomu vlastního úsudku a zkušeností. Vyhledá informace vhodné k řešení problému, nachází jejich shodné, podobné a odlišné znaky. Samostatně řeší problém, volí vhodné způsoby řešení a užívá při řešení problémů empirické postupy. Kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit.⁷⁹

Kompetence komunikativní

Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory, vyjadřuje je výstižně, souvisle a kultivovaně. Naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje a účinně se zapojuje do diskuze. Rozumí různým typům textů a záznamů, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji.⁸⁰

Kompetence sociální a personální

Žák účinně spolupracuje ve skupině, pozitivně ovlivňuje kvalitu společné práce. Podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevnování dobrých mezilidských vztahů. Přispívá k diskuzi, chápe potřebu spolupracovat, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají. Vytváří si pozitivní představu o sobě samém, která podporuje jeho sebedůvěru a samostatný rozvoj.⁸¹

⁷⁸ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 20. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁷⁹ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 25. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁸⁰ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 36. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁸¹ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 44. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

Kompetence občanské

Žák respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí. Chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu. Respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví.⁸²

Kompetence pracovní

Žák dodržuje vymezená pravidla, plní povinnosti a závazky, adaptuje se na změněné nebo nové pracovní podmínky. Využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje.⁸³

4.1.1.2 Realizace exkurze

Přípravná část exkurze

S dostatečným časovým odstupem od doby samotné návštěvy jsem nejprve vybrala vhodnou lokalitu. Stanovila jsem cíl exkurze, zajistila dopravní spojení do místa určení a potřebný pedagogický dozor. S vedením školy jsem se domluvila na potřebné změně rozvrhu a promyslela způsob hodnocení žáků.

Cíl exkurze

Hlavním cílem exkurze byla snaha o autentický vhled žáků do problematiky holocaustu, prohloubení jejich znalostí a pomoc v osvojení nových a podstatných informací týkajících se zločinů proti lidskosti během druhé světové války. Žáci si v doprovodu česky mluvící průvodkyně prohlédnou koncentrační tábor Flossenbürg (části, které se dochovaly) a podrobně se seznámí s životem vězňů v tomto pracovním táboře.

⁸² Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 54. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁸³ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 61. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

Průběh exkurze

Po příjezdu do Flossenbürgu odešli žáci z parkoviště ke vstupní bráně pracovního tábora, prošli do areálu a byli seznámeni s tím, jak během války tábor vypadal. Dnes už mohli vidět jen několik málo dochovaných budov, jelikož, jak jim bylo sděleno, většina tábora byla po válce zničena a na místě dřevěných budov byly vystavěny domy pro zaměstnance kamenolomu, ve kterém během války vězni pracovali. Důl byl nějakou dobu po válce zavřený, ale po jisté době byl jeho provoz obnoven.

Od průvodkyně paní Ivany Sedivec se žáci dozvěděli: *„Flossenbürg byl táborem pracovním, kde docházelo k likvidaci vězňů fyzickou prací. Život v tomto táboře byl natolik těžký, že zde vězni přežívali asi pouze půl roku, poté zemřeli vyčerpáním. Ve Flossenbürgu byli uvězněni lidé ze třiceti zemí, jejich hlavním problémem byla na počátku němčina, které nerozuměli.“*⁸⁴

Od brány tábora se žáci přesunuli na tzv. apelplac: *„Na apelplacce pro vězně začal přijímací proces. V tomto procesu nepřišli pouze o materiální věci, mnozí ztratili také svou lidskou identitu. Přijímací proces byl velmi brutální. Vězni se museli vysvléct dohoda a dlouhou dobu stát na apelplacu. Poté byli zahrnuti do sprch, kde docházelo ke sprchování střídavě horkou a studenou vodou. Po sprchování museli opět stát na apelplacu. Celá přijímací „procedura“ trvala několik hodin, po celou dobu byli vězni brutálně bití holemi. Cílem bylo vyřadit slabé vězně, pouze ti, kteří měli sílu přežít přijímací proces, byli dle dozorců schopni pracovat v kamenolomu, kde pracovali bez potřebného vybavení. Kameny vynášeli holýma rukama. K přijímacímu procesu patřil také dezinfekční postřik a holení, což mělo mít psychologický efekt. Vlasy vězňů se dále používaly jako náplň do peřin.“*⁸⁵

Dále žáci zjistili, že: *„... i zde se nacházel lékař, který si během přijímacího procesu vybral vězně, na kterých zkoušel své pokusy. Jednalo se o jistého doktora Schmidta.“*⁸⁶

⁸⁴ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁸⁵ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁸⁶ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

Po výkladu na apelplacu se žáci přesunuli do budovy, která zůstala zachována, jednalo se o sprchy pro vězně. Žáci měli možnost vidět, jak toto prostředí vypadalo, jelikož vše zůstalo původní. Dozvěděli se také, že: *„I zde měli Němci v plánu na konci války zavést plyn, což se díky statečnosti vězňů a jejich sabotáži celé akce nepodařilo. V táboře docházelo během války i k jiným sabotážím, za které byli vězni denně vražděni před zraky ostatních spoluvězňů na apelplacu.“* Vystavena je zde expozice, která je nazvána *Vom Menschen zur Nummer (Od člověka k číslu)*.⁸⁷

Ze sprch žáci přešli do budovy, kde jsou vystaveny zachované dokumenty, fotografie a kresby samotných vězňů. I tato část na žáky velice zapůsobila, vidět zde mohli knihy se seznamy vězňů, listinu, na které je vyobrazeno, jakým způsobem byli vězni od sebe odlišováni značením. Počáteční písmeno identifikačního čísla byla národnost vězně, ten byl nucen nosit na svém obleku také barevné označení, kterým byl oranžový trojúhelník pro politické vězně, zelený trojúhelník pro vězně s kriminální minulostí, modrý trojúhelník byl určen emigrantům, fialový trojúhelník nosili Jehovisté, trojúhelník růžové barvy byl určen homosexuálům, černý tzv. asociálům – lidem bez práce. Před koncem války se do Flossenbürgu dostali také Židé, kteří byli označeni Davidovou hvězdou žluté barvy. Nejvíce však na žáky zapůsobily fotografie a kresby s výjevy života v táboře.⁸⁸

Průvodkyně žáky seznámila i s konkrétními osudy některých vězňů: *„Zajímavý je příběh šestnáctiletého vězně, který se schoval v malé zapomenuté chodbě, kde ho po třech dnech objevila americká armáda. Jeden z vojáků (J. Terry) jej poté adoptoval.“*⁸⁹

Zajímavé byly informace o dění v táboře na konci války: *„Před koncem války byly zdejší listiny a knihy cíleně páleny, přesto jich bylo mnoho dochováno. Díky zde uvedeným informacím se můžeme dozvědět o příchodech a odchodech vězňů, o pokusech, které byly prováděny na marodce (fenylové injekce vyhladily až jeden tisíc vězňů) a dalších činnostech v táboře. Vězni do knih poctivě zapisovali to, co se v táboře během válečných let dělo.“*⁹⁰

⁸⁷ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁸⁸ Informace získány z vystavených dokumentů dne 11. 5. 2017.

⁸⁹ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁹⁰ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

Důležitou informací bylo i to, že se do pracovního tábora Flossenbürg dostali někteří z českých studentů, kteří byli zajati a odvečeni do koncentračních táborů poté, co v Praze vyjádřili svůj nesouhlas se vznikem protektorátu na podzim v roce 1939. Žáci si zde uvědomili, co bylo skutečným důvodem pro vznik Mezinárodního dne studentstva, který si každoročně připomínáme 17. listopadu.⁹¹

Jeden z žáků položil průvodkyni otázku: „*Proč místní obyvatelé dění v táboře přehlíželi, nebylo přece možné, aby o dění za branou tábora nevěděli?*“ Vysvětlení bylo zarážející: „*Místní Němci byli prý za existenci tábora rádi. Do města bylo přestěhováno mnoho příslušníků SS, kteří byli ve zdejším malém příhraničním městečku zakladateli kulturního života. Byla v podstatě povznesena důležitost do té doby bezvýznamné obce.*“⁹²

Výkladem jsme zjistili, že: „*Flossenbürg byl původně táborem pro čtyři tisíce mužů, na konci války se zde ale tísnilo až šestnáct tisíc vězňů. A ačkoli byl tábor určen pro mužské vězně, byl na okraji tábora vybudován blok pro ženy. Ty byly zneužívány místními dozorci. Děti, které se ženami přišly, byly dále poslány do jiného tábora, nebo byly po přespání v táboře zastřeleny.*“⁹³

Exkurze byla zakončena návštěvou místního hřbitova, který zde byl vybudován k uctění památky asi pěti tisíc mrtvých vězňů. Dříve se jednalo o místo, kde byli vězni ponecháváni vlastnímu osudu. Žáci si mohli prohlédnout kamenné náhrobky různých tvarů. Ty mají symbolizovat různá vyznání zde rozprášených vězňů. Vidět bylo také malé údolíčko (údolí smrti), na kterém se nacházela trávou porostlá pyramida. Ta je prý tvořena popelem zde spálených těl. Lidé si díky ní mohou udělat představu, o jak velký počet zavražděných se jedná.⁹⁴

V jednom z rohů hřbitova jsme nahlédli do malého kostelíčka, ve kterém si dnes lidé připomínají období zde zmíněných hrůzných událostí. Na stavbu kostelíčka byl použit materiál z místních strážních věží. Žáci viděli i šest zbylých věží, původně jich bylo kolem tábora šedesát.

⁹¹ Informace získány z vystavených dokumentů a legend, budova bývalé prádelny, dne 11. 5. 2017.

⁹² Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁹³ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

⁹⁴ Výklad průvodkyně, Ivana Sedivec, dne 11. 5. 2017.

Po chvíli ticha na místním hřbitově jsme navštívili promítací místnost, kde jsme zhlédli dokument, ve kterém vypovídali své osobní příběhy přeživší vězni. Jedním z aktérů filmu byl také bývalý vězeň z Čech. Žáci se díky dokumentu přímo od mužů, kteří byli ve Flossenbürgu vězněni, dozvěděli podrobné informace o tom, jak těžký byl život v táboře, a jak bylo těžké v takových podmínkách přežít.

Pracovní tábor Flossenbürg jsme opustili po necelých třech hodinách. Informace zde získané žáci dále využijí při další výuce i samotném projektu Nesmíme zapomenout. Na autentickém místě si však především uvědomili celou tragédii událostí, které byly součástí druhé světové války.

Celý průběh exkurze byl pečlivě zdokumentován dvěma žáky, jejich fotografie jsou přílohami práce č. 21-28.

Využití exkurze

Výstupem exkurze v koncentračním táboře Flossenbürg byla již zmíněná prezentace žáků v českém, německém i anglickém jazyce. Prezentaci vytvořili žáci navštěvující seminář z informatiky pod vedením vyučující Mgr. Jany Anděl Valečkové. Tato prezentace bude následně představena při vhodných akcích, které pořádá naše základní škola. Bude například promítnuta rodičům na společném setkání v listopadu a dubnu či návštěvám – žákům ze zahraničních škol během mezinárodního projektového setkání. Žáci tak mají možnost prezentovat své školní aktivity i kamarádům ze zahraničí během projektu Culture and History without Borders: Success in Diversity, Diversity in Success realizovaném v rámci programu Erasmus +.

4.1.2 Projekt – návrh pamětní desky

K realizaci projektu přispělo zhlédnutí dokumentu o pochodu smrti přes Roztoky u Prahy⁹⁵, kde je taková pamětní deska umístěna přímo v budově vlakového nádraží a každý, kdo budovou projde, si připomene tuto hrůznou událost. Místo je také snadno dostupné těm, kteří chtějí přijít osobně uctít památku vězňů z tohoto pochodu.

⁹⁵[Online] [cit. 8. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/krvava-leta/10019414-roztoky-u-prahy-unikatni-zabery-transportu-smrti>

Cílem projektu je zjistit, jaké je povědomí o pochodech smrti na Tachovsku mezi vrstevníky a mezi starší generací. Projekt má ukázat, proč by měla být pamětní deska na tachovském nádraží umístěna.

V Tachově stojí mohyla, kde si lidé každoročně připomínají události druhé světové války. Mohyla se však nachází na odlehlém místě a pamětní deska na tachovském nádraží by byla pro všechny dostupnější. O důvodu existence této mohyly jsou informováni především tachovští občané, lidé z blízkého okolí přesnou informaci nemají. Je to způsobeno také tím, že v letech 1948-1989 byla tachovská mohyla opomíjena, pravidelná setkání se konala u památníku v Píستově.

Samotné projektové vyučování by mělo opětovně rozvíjet klíčové kompetence, které jsou náležitě upraveny, vycházejí však z originálu.

4.1.2.1 Klíčové kompetence

Kompetence k učení

Žák vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení a propojení je využívá v procesu učení. Operuje s obecnými termíny, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků získané poznatky. Výsledky kriticky posuzuje a vyvozuje z nich závěry pro využití v budoucnosti.⁹⁶

Kompetence k řešení problémů

Žák vnímá problémové situace a pochopí problém, přemýšlí o nesrovnalostech a příčinách, promyslí způsob řešení problému a využívá k tomu vlastního úsudku a zkušeností. Vyhledá informace vhodné k řešení problému, nachází jejich shodné, podobné a odlišné znaky. Samostatně řeší problém, volí vhodné způsoby řešení a užívá při řešení problémů empirické postupy.⁹⁷

⁹⁶ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 20. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁹⁷ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 25. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

Kompetence komunikativní

Žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory, vyjadřuje je výstižně, souvisle a kultivovaně. Naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje a účinně se zapojuje do diskuze.⁹⁸

Kompetence sociální a personální

Žák účinně spolupracuje ve skupině, pozitivně ovlivňuje kvalitu společné práce. Podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevnování dobrých mezilidských vztahů. Přispívá k diskuzi, chápe potřebu spolupracovat, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají.⁹⁹

Kompetence občanské

Žák respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí. Respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví.¹⁰⁰

Kompetence pracovní

Žák dodržuje vymezená pravidla, plní povinnosti a závazky, adaptuje se na změněné nebo nové pracovní podmínky. Využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje.¹⁰¹

⁹⁸ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 36. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

⁹⁹ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 44. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

¹⁰⁰ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 54. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

¹⁰¹ Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 61. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>

4.1.2.2 Vlastní návrh pamětní desky

Nejprve jsem konzultovala s vyučující výtvarné výchovy, jak nejlépe postupovat při návrhu zmíněné pamětní desky. Do realizace byli zapojeni všichni žáci deváté třídy, ti s vyučujícími prodiskutovali, jak by asi měla pamětní deska vypadat, jaké informace by mohla obsahovat, kde by bylo vhodné na tachovském nádraží desku umístit a zda je opravdu nutné takovou desku vytvořit.

Realizace návrhů na pamětní desku proběhla v hodinách výtvarné výchovy.

Před samotnou realizací projektu bylo provedeno dotazníkové šetření, aby žáci zjistili, jaké je povědomí o pochodech smrti.

4.1.2.2.1 Dotazník

Ještě před samotnou realizací celého projektu bylo provedeno dotazníkové šetření, jehož cílem bylo získat informace o tom, jak jsou místní obyvatelé informováni o pochodech smrti. Krátký dotazník byl vytvořen v hodině semináře informatiky a obsahoval dvě otázky:

1. Víte, co byly pochody smrti během druhé světové války?
2. Víte, kudy ve vašem okolí takový pochod smrti prošel? (viz příloha č. 10)

Dotazníkem chtěli žáci zjistit, zda má pamětní deska opodstatnění. Dotazník měli vyplnit zástupci žáků devátého ročníku Základní školy Bor, žáci kvarty stříbrného osmiletého gymnázia a samotní dospělí. Sami žáci se o realizaci dotazníku postarali. Ke spolupráci na základní škole a gymnáziu oslovili kamarády, kteří zajistili vyplnění dotazníku. Celkem vyplnilo dotazník na základní škole dvacet pět žáků, na gymnáziu odpovědělo třicet žáků a dospělých bylo dvacet sedm. Dospělým byl dotazník předložen v Muzeu Českého lesa v Tachově, které naše škola často navštěvuje. Společně s vyučující zrealizovali žáci telefonický rozhovor s paní ředitelkou PhDr. Janou Hutníkovou a domluvili se na předání dotazníků. Ta poté požádala o vyplnění účastníky večerní akademie, kterou tachovské muzeum pravidelně pořádá.

Z dotazníků bylo zjištěno, že šedesát osm procent dotázaných žáků základní školy dokáže odpovědět, co byly pochody smrti, třináct procent žáků základní školy ví, kudy v okolí jejich bydliště pochod smrti prošel, třicet dva procent žáků neví o pochodech smrti,

osmdesát sedm procent žáků neví, kudy pochod v okolí jejich bydliště prošel. Žáci gymnázia odpověděli následovně: sedmdesát tři procent dotázaných žáků ví, co byly pochody smrti, dvacet procent žáků ví, kudy pochod v jejich okolí prošel, dvacet sedm procent žáků neví, co byly pochody smrti, osmdesát procent žáků nezná žádnou z tras pochodu smrti na Tachovsku, deset procent žáků ví, že jeden z pochodů prošel Tachovem. U dospělých byla situace následující. Všech dvacet sedm dotázaných, tedy sto procent dospělých, ví, co byly pochody smrti, celých sto procent dotázaných dospělých ví, že pochod smrti prošel Tachovem, uváděny byly i další trasy.

Na základě získaných informací (graf viz. příloha č. 11) se žáci přiklonili k názoru, že je důležité návrh pamětní desky zrealizovat. Pamětní deska by měla přinést povědomí o této části našich dějin především u mladé generace.

4.1.3 Realizace návrhu

Podstatné informace žáci získali v hodině dějepisu výkladem tématu *Zločiny proti lidskosti během druhé světové války*, dále během exkurze v koncentračním táboře Flossenbürg a z vlastního pátrání. Žáci využili dvě již zmíněné publikace doktora Jiřího Nenutila i další publikace a internetové články, které sami vyhledali. Jednou z těchto publikací byl Sborník Okresního muzea v Tachově z roku 1988, kde PhDr. Markéta Novotná pochody smrti na Tachovsku zachycuje.

V následující vyučovací hodině výtvarné výchovy začali žáci pracovat na svých návrzích. Realizace návrhů probíhala během dvou vyučovacích hodin. Ve třetí vyučovací hodině byly návrhy zhodnoceny a vybrány čtyři nejlepší. Autorky vybraných návrhů (přílohy práce č. 13 - 16) měly možnost na svých návrzích dále pracovat (příloha práce č. 12). Vybraným žákyním trvala realizace návrhů 6 vyučovacích hodin výtvarné výchovy. Po celou dobu realizace návrhů byly žákyně vedeny vyučující výtvarné výchovy Bc. Veronikou Tichou, se kterou své nápady konzultovaly.

Práce žáků byla zdokumentována a z konečných návrhů byla pořízena fotodokumentace. Ze záznamů o průběhu celého projektu byla následovně vytvořena prezentace, kterou mohli zhlédnout rodiče žáků naší školy při společném setkání SRPŠ, které se koná pravidelně (viz výše). Rodiče byli tímto způsobem informováni o činnostech, kterým se jejich děti během vyučování věnují a mohli sami zhodnotit, do jaké míry je taková činnost prospěšná.

Návrhy byly po dobu jednoho měsíce ponechány v učebně výtvarné výchovy v naší škole, kde si je mohl každý prohlédnout. Poté čekala jejich tvůrce i jejich spolužáky závěrečná část celého projektu.

Žáci společně v hodině českého jazyka napsali dopis, který adresovali zástupcům Českých drah a informovali je o celém svém projektu, především tom, s jakým záměrem bylo vše realizováno. K dopisu byly přiloženy návrhy pamětní desky. Bohužel, prozatím zůstal jejich dopis bez odezvy.

4.1.4 Zhodnocení projektu

Přestože výsledek a hlavní plánovaný výstup projektu není realizován, dokonce ani oficiálně přijat oslovenými institucemi, žáci celý projekt hodnotí jako úspěšný. Dočkali se pochvalných reakcí od vedení školy, velmi spokojeni byli s těmito formami práce i rodiče dětí. Největšího obdivu se žákům dostalo od samotných vyučujících, které jim po celou dobu ochotně pomáhaly. Ohodnocena byla především odhodlanost, s jakou se k celému projektu postavili a pečlivost, se kterou ke své práci přistupovali.

Sami žáci díky projektu získali mnoho nových informací, které by nebylo možné předat během standardního vyučování. Časová dotace dějepisu by nedovolila zaobírat se tématem do takových podrobností. Tím, že použili jako součást projektu dotazník pro žáky základní a střední školy, doufají, že i v žácích jiných škol vzbudí zájem o dané téma.

4.1.5 Realizace mapy pochodů smrti na Tachovsku

Žáci během celého projektu nasbírali mnoho zajímavých informací. Navrhla jsem jim, zda by neměli zájem nasbírané informace využít a vyrobit praktickou vyučovací pomůcku, konkrétně mapu pochodů smrti na Tachovsku.

Cílem realizace mapy pochodů smrti bylo představit konkrétní trasy pochodů smrti v okolí našich domovů, žáci měli vytvořit mapu, na níž jednotlivé pochody znázornili. Na mapě byly vyznačeny také některé z důležitých památníků těchto událostí. Podpořen byl zájem o regionální historii. Mapa je přiložena jako příloha práce č. 7.

Jak jsem uvedla, pro nedostatečnou časovou dotaci projektového vyučování byla mapa pochodů vytvořena mimo standardní vyučovací hodinu během tzv. historických

dílen, kde se žáci naší základní školy pravidelně scházejí a poznávají zejména regionální historii pro ně poutavým způsobem. Bylo velice zajímavé, že o tvorbu této mapy projevíli zájem i žáci nižších ročníků, kteří historické dílny navštěvují (příloha práce č. 8).

5 Závěr

Téma projektu jsem pro žáky devátého ročníku vybrala, jelikož jsem přesvědčena o důležitosti tvrzení „nesmíme zapomenout“. Překvapilo mne, s jakým zaujetím žáci projekt přijali, a že byli ochotni spolupracovat. Předložení uvedeného projektu ke zpracování bylo správným rozhodnutím.

Cílem projektu byla snaha ukázat důležitost realizace pamětní desky na tachovském nádraží. Žáci svým výzkumem prokázali, že dnešní mladá generace nemá potřebné informace o tak závažném tématu, jakým byly zločiny proti lidskosti. I přesto, že deska realizována doposud není, projekt svůj význam splnil.

Přestože k tématu neexistuje mnoho historických pramenů (pisemných velmi málo, orální historii již téměř nelze využít), získali žáci tímto projektem mnoho nových informací, které by jistě nebyly zmíněny, pokud by probíhala k tématu standardní frontální výuka. Vzhledem k časové dotaci by nebyl pro tyto informace prostor.

Projekt zlepšil sociální vztahy v kolektivu. Žáci uchopili projekt jako jediný a společný, komunikace ve třídě se v mnohém zlepšila, navázaly se pevnější vztahy. Činnost na projektu byla rozdělena na základě schopností jednotlivců, vyzdviženy byly pozitivní schopnosti každého žáka. Toto se projevilo ve chvíli evaluace celého projektu.

Výsledky činnosti žáků obohatily materiály k výuce dějepisu ve škole. Byly zpřehledněny pochody smrti na Tachovsku, vytvořeny názorné exponáty a prezentace. Škola získala nové exponáty, které budou moci používat i ročníky, které nebudou mít tuto možnost projektového vyučování.

Dalším pozitivem projektu byla spolupráce mezi vyučujícími, která není vždy samozřejmostí. Jednotliví vyučující museli společně koordinovat veškeré činnosti žáků a být jim samozřejmě k dispozici při řešení problémů, které se během procesu vyskytly.

Projekt je příkladem, jak vhodně propojit jednotlivé vyučovací předměty a nenásilnou formou získat nové informace. Náš projekt byl kooperací dějepisu, českého jazyka, informatiky, zeměpisu, anglického jazyka a německého jazyka. Žáci dobrovolně pracovali i v zájmovém kroužku.

Žáci se naučili komunikovat na mimoškolní úrovni, jelikož si sami získávali potřebné informace a sami žádali o pomoc jednotlivců mimo školu - dotazníkové šetření na základní škole, gymnáziu a v muzeu.

Na základě zmíněného dotazníkového šetření bylo zjištěno, že dnešní žáci a studenti nemají odpovídající informace k tématu zločiny proti lidskosti během druhé světové války. Opomenuta je především regionální historie, na kterou většině vyučujících nezbývá prostor. Volba takového projektu, jakým byl náš projekt Pochody smrti - nesmíme zapomenout je namístě a je schopna motivovat žáky k aktivnímu postoji při výuce. Standardní frontální výukou by v žácích nemohl být vzbuzen zájem o toto téma v takové míře. Projekt se osvědčil jako vhodný motivační prvek při výuce.

Důležitou částí celého projektu byla exkurze do koncentračního tábora Flossenbürg. Žákům zprostředkovala autentický zážitek, možnost poznat prostředí, ve kterém byli zdejší vězni nuceni žít a pracovat.

Projektové vyučování se v naší škole osvědčilo a žáci mají zájem pracovat touto formou i nadále. Již proběhl dialog k zvolení dalšího možného tématu. Vhodným se jeví takové téma, které na již uzavřený projekt naváže. Pokračováním by mohl být projekt mapující poválečné osidlování našeho regionu, který byl během druhé světové války zcela německý. Domníváme se, že historických pramenů k tomuto tématu existuje více, a to nejen písemných pramenů, ale také pramenů ústních. I tento projekt by byl zaměřen na regionální dějiny, které jsou při standardní výuce opomíjeny.

Celá tato práce předkládá možnost, jakým způsobem s žáky základních škol pracovat ve výuce dějepisu pro ně zajímavým způsobem, aby se sami stali aktivními články výukového procesu.

6 Summary

There are many publications dealing with the theme of death marches. Fewer of them map the death marches in Tachov region, the main reason for this is the lack of sources. The original documents from which the information could be obtained are preserved just very little, and from these documents and registers draw authors dealing with this topic.

To map the death marches in Tachov region was one of the aims of this work, much more attention is devoted to the didactic application of the topic for teaching. To show the possibilities how to work with the topic, making it interesting to the pupils, motivate them to learn and be active, all with the help of experiential didactics.

The thesis is divided into four main parts. First part explains why we place emphasis on regional history, the second chapter maps theoretically the death marches in Tachov district and presents authentic statements, the third part contains a theoretical analysis of two organizational forms of teaching – an excursion, project teaching and the content of the last chapter is putting the excursion into practice and a project in school practice (specific didactic applications).

Seznam literatury:

DÖMISCHOVÁ, Ivona. *Projektová výuka*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. ISBN: 978-80-244-2915-1.

ERBENOVÁ, Eva; MALIŠOVÁ, Markéta. *Život Evy L.* Nakladatelství Franze Kafky: 2013, ISBN: 978-80-86911-39-7.

KALHOUS, Zdeněk; OBST, Otto a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009. ISBN: 978-80-7367-571-4.

KRATOCHVÍLOVÁ, Jana. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2016. ISBN: 978-80-210-8163-5.

KREJSOVÁ, Jaroslava. *Přes Volary přešla smrt : pochod smrti očima pamětníků*. Volary: vlastním nákladem J. Krejsová, 2006. ISBN: 80-239-7520-X.

LABISCHOVÁ, Denisa; GRACOVÁ, Blažena. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2012. ISBN: 978-80-7368-584-3.

NENUTIL, Jiří a kol. *Druhá světová válka, případ Tachovsko*. Plzeň: ZČU, 2010. ISBN: 978-80-7043-889-3.

NENUTIL, Jiří. *Pochody smrti*. Plzeň: ZČU, 2011. ISBN: 978-80-261-0087-4.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé finále*. Praha: Academia, 2015. ISBN: 978-80-200-2464-0

SINKULE, Václav. *Transporty smrti*. Kralovice: Okresní muzeum, 1980.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN: 978-80-247-1821-7.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: ISV nakladatelství, 1999. ISBN: 80-85866-33-1.

TOMKOVÁ, Anna; KAŠOVÁ, Jitka; DVOŘÁKOVÁ, Markéta. *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009. ISBN: 978-80-7367-527-1.

VALEŠ, Jan; SCHRÖPFER, Libor. *Pobočný koncentrační tábor Holýšov 1944 – 1945, francouzské deníky*. Praha: Nakladatelství KLIKA, 2017. ISBN: 978-80-88088-60-8.

Písemné prameny:

SOkA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 137/03, válečné hroby Tachovska, 1945-1989.

SOkA Tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachov

Internetové zdroje:

Kolektiv autorů, Klíčové kompetence v základním vzdělávání, s. 61. [Online] [cit. 5. 12. 2017]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/klicove-kompetence>>

Transport Smrti, Soukup F. [Online] [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=c6WBrAWjse0>>

Pohádka O zlém snu. [Online] [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=GbAbSEAE4Yw>>

Krvavá léta. Roztoky u Prahy – Unikátní záběry transportu smrti. [Online] [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <<https://www.stream.cz/krvava-leta/10019414-roztoky-u-prahy-unikatni-zabery-transportu-smrti>>

[On line] [cit. 12. 06. 2018]. Dostupné z: <<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/storia/campo-di-concentramento-di-flossenbuerg/1938-la-fondazione-del-campo-di-flossenbuerg/?L=6'A#c21>>

[On line] [cit. 12. 06. 2018]. Dostupné z: <<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/geschichte/konzentrationslager-flossenbuerg/fruehjahr-1945-todesmaersche-chaos-befreiung/>>

[On line] [cit. 12. 06. 2018]. Dostupné z: <<https://www.gedenkstaette-Flossenbuerg.de/totenbuch/information/?L=-1//////////////////////////////////////'A>>

[On line] [cit. 12. 06. 2018]. Dostupné z: <<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/totenbuch/information/?L=10>>

[On line] [cit. 12. 06. 2018]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=c6WBrAWjse0>>

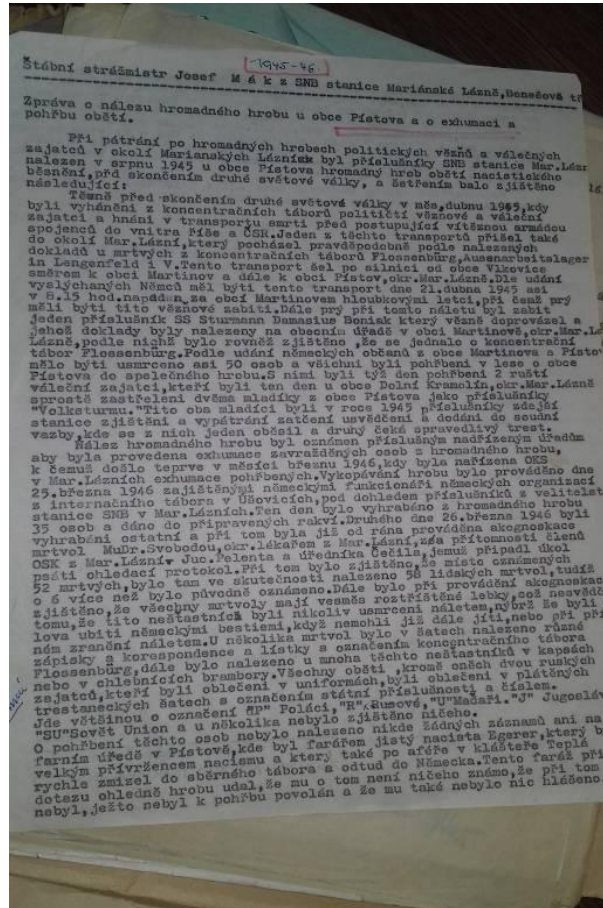
Seznam příloh:

- Příloha č. 1: Zpráva o nálezu hromadného hrobu u obce Pístov a o exhumaci a pohřbu obětí.....**I, II**
- Příloha č. 2: Hlášení- transporty smrti, SNB Stráž, 27. 4. 1946.....**III**
- Příloha č. 3: Identifikace mrtvolných částí po „pochodu smrti“ z roku 1945.....**IV**
- Příloha č. 4: Překlad dopisu paní Marie Jakob adresovaného Antifašistické úřadovně v Tachově, 4. ledna 1961.....**V, VI**
- Příloha č. 5: Překlad dopisu Josefa Kreutzera, 8. 8. 1945.....**VII**
- Příloha č. 6: Seznam hrobů sovětských vojáků z druhé světové války zemřelých v okrese Tachov.....**VIII**
- Příloha č. 7: Mapa pochodů smrti na Tachovsku.....**IX**
- Příloha č. 8: Historické dílny, příprava mapy pochodů smrti na Tachovsku.....**X**
- Příloha č. 9: Legenda k mapě pochodů smrti.....**XI**
- Příloha č. 10: Dotazník.....**XII**
- Příloha č. 11: Graf- vyhodnocení dotazníků, téma pochody smrti na Tachovsku.....**XIII**
- Příloha č. 12: Fotodokumentace, práce žákyň, vyučovací hodiny výtvarné výchovy.....**XIV**
- Příloha č. 13: Návrh pamětní desky, Olga Frančáková.....**XV**
- Příloha č. 14: Návrh pamětní desky, Tereza Stejskalová.....**XVI**
- Příloha č. 15: Návrh pamětní desky, Veronika Frančáková.....**XVII**
- Příloha č. 16: Návrh pamětní desky, Nina Kováčiková.....**XVII**
- Příloha č. 17: Dobové fotografie zachycující události po r. 1945- ukládání zemřelých do mohyly v Pítově, původní pomník obětem pochodů smrti- Stará Knížecí Huť, Mohyla Tachov. Vystaveny v budově ZŠ Přimda.....**XVIII**
- Příloha č. 18: Pomník obětem pochodu smrti, Stará Knížecí Huť.....**XIX**
- Příloha č. 19: Pomník obětem pochodů smrti, Lesná.....**XIX**
- Příloha č. 20: Pomník obětem pochodů smrti, hřbitov Bor.....**XX**
- Příloha č. 21: Exkurze, KT Flossenbürg, zahájení.....**XX**

Příloha č. 22: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice.....	XXI
Příloha č. 23: Exkurze, KT Flossenbürg, výklad průvodkyně.....	XXII
Příloha č. 24: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice. Kniha vězňů.....	XXII
Příloha č. 25: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice. Tabulka označení vězňů.....	XXIII
Příloha č. 26: Exkurze, KT Flossenbürg. Model původního koncentračního tábora.....	XXIV
Příloha č. 27: Exkurze, KT Flossenbürg. Hřbitov KT.....	XXIV
Příloha č. 28: Exkurze, KT Flossenbürg. Ukončení exkurze.....	XXV

Přílohy:

Příloha č. 1: Zpráva o nálezu hromadného hrobu u obce Pístov a o exhumaci a pohřbu obětí.¹⁰²

¹⁰² SOKA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, zpráva o nálezu hromadného hrobu u obce Pístov a o exhumaci a pohřbu obětí, 27. února 1967.

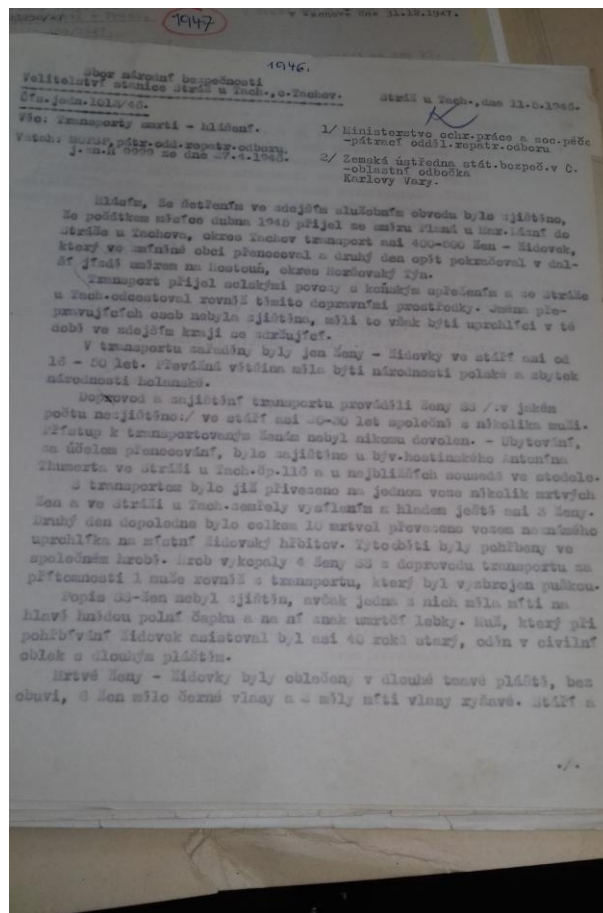
Po provedení akce, která trvala až do 13 hodin byl pak...
odpoledne o 16 hod. když byl všechny nalezené osoby do rakvi,
proveden do stejné rakve na místním hřbitově v Pístoře. Po obědě
s účastí české občanské organizace z Pístoře, předseda GSK
Josef Němec, příslušník SNB z Mar. Lázně, jako řečník předseda GSK
předseda MSK z Pístoře Václav Kočí, p. Šašek se GSK zaslal
pol. vězení a z duchovních byl přítomen český farář z Ústí a český brá-
tr z Kláštera v Teplé, který byl rovněž vězněn delší dobu v koncentrační
boře a který měl velmi krásnou řeč.
Fotografické snímky zhotovil asistující příslušník Storu národní
bezpečnosti ze stanice Mar. Lázně s. strážník Mák.

Josef M á k,
strážník SNB.

27. února 1967

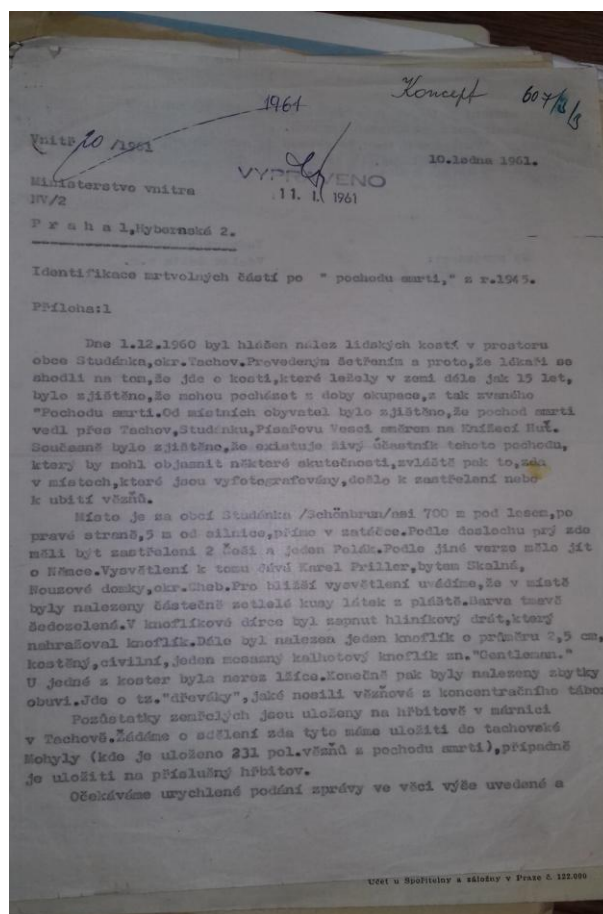
OKRESNÍ NÁRODNÍ VĚBOR V TACHOVĚ
odbor pro vnitřní věci

Příloha č. 2: Hlášení- transporty smrti, SNB Stráž, 27. 4. 1946¹⁰³

¹⁰³ SOkA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, transport smrti- hlášení, č. j. 1013/46, 11. 5. 1946.

Příloha č. 3: Identifikace mrtvolných částí po „pochodu smrti“ z roku 1945.¹⁰⁴

¹⁰⁴ SOKA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, Identifikace mrtvolných částí po „pochodu smrti“ z r. 1945, 10. ledna 1961.

Příloha č. 4: Překlad dopisu paní Marie Jakob adresovaného Antifašistické úřadovně v Tachově, 4. ledna 1961.¹⁰⁵

Překlad

odesílá:
Marie Jakob
Schönwalde-Kreis Nauen
Kurmärkische Strasse 25
Schönwalde, dne 4. ledna 1961

Dopis je adresován:
Antifašistická úřadovna v Tachově,
cestou bezpečnosti v Chebu.

Můj muž Lorenz J a k o b, narozen 25.5.1886, byl dne 24.1.1941 zatčen kriminální policií v Aši. Z důvodů, že můj muž zdravil komunistickým pozdravem /heil Moskau /-Zdrav Moskva/ ~~zdravil~~ jednoho zajatého francouze.

Můj muž byl 30 týdnů ve vyšetřovací vazbě v Chebu. Dne 4.9.1941 byl v Litoměřicích /Leitmeritz/ odsouzen k 18ti měsícům vězení a byl dopraven do věznice v Amberku-Horní Páltsko. 4.8.1942 uplynul jeho trest a měl přijít domů, bojující však domů nepřišel a to zásahem gestapa v Karlových Varech mu byl trest prodloužen o další dva měsíce. Zečátkem října 1942 byl můj muž dopraven do koncentračního tábora Wismar-Buchenwald, kde byl až do konce války, tj. do začátku dubna 1945. V koncentračním táboře Wismar-Buchenwald byli pak v té době naloženi do dobytých vagonů a dopraveni do Tachova. Z Tachova šla pak kolonie /transport/ dále až do Studánky /Schönbrunn/, kde byl odpočinek. Při odpočinku požádal můj muž jednoho domorodce, jménem Kreutzer o trochu vody. Než-li tento muž vodu přinesl, zeptal se tento odkud je, neb slyšel naši matešskou řeč a tu se můj muž nechal poznat /představil se/ : "Já jsem Lorenz Jakob z Aše, vychoval jsem 4 děti a pracoval jsem 27 let ve velké tkalcovské továrně a vypravoval, že pozdravil komunistickým pozdravem "Zdrav Moskva" jednoho zajatého francouze a to viděl z okna jeho míst a druhý den pro něj již přišla kriminální policie a odvedla jej." Můj muž řekl ještě panu Kreutzerovi, aby si o něm nemyslel nic zlého a při tom k této rozmluvě přišlo ještě několik dalších občanů ze Studánky a poté byli strážným SS rozehnáni. Pak šel trantrort dále, pochopitelně pod dohledem SS. Malý kousek od vesnice Studánky, kde můj muž s panem Josefem Kreutzrem hovořil u tehdejšího malého lesíka, vyšel můj muž ze zástupu /řady/ a strážní SS na to počali křičet a střílet a můj muž hned padl k zemi. Jiný muž, který naproti na louce pohrabova toto viděl a tento muž byl také přítomen rozhovoru mého muže s panem J. Kreutzrem. Tento muž šel hned zpět a vyprávěl událost panu Kreutzerovi, kterému řekl: "toho ašského zastřelili, se kterým jsi se před chvílí bavil."

¹⁰⁵ SOKA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, překlad dopisu Marie Jakob, 16. února 1961.

Tento musel společně s jinými mrtvými pochovatí, pohřbil však tento muž sám za 4 týdny zemřel.
8.8.1945 byla jsem se svojí dcerou ve Studánce a tu nám pan Kreuzer takto vše vyprávěl, tak jak jsem to já zde napsala.
1.11.1945 byly jsme obě, já a moje dcera ve Studánce a položily tam na louce, kde bylo vyvěšené místo věnců.
Zda pan Josef Kreuzer ze Studánky č.42 byl antisemita nemohu bohužel říci a zda a kam byl p.Kreuzer vysídlen rovněž nemohu říci.

Poslední adresa mého muže :

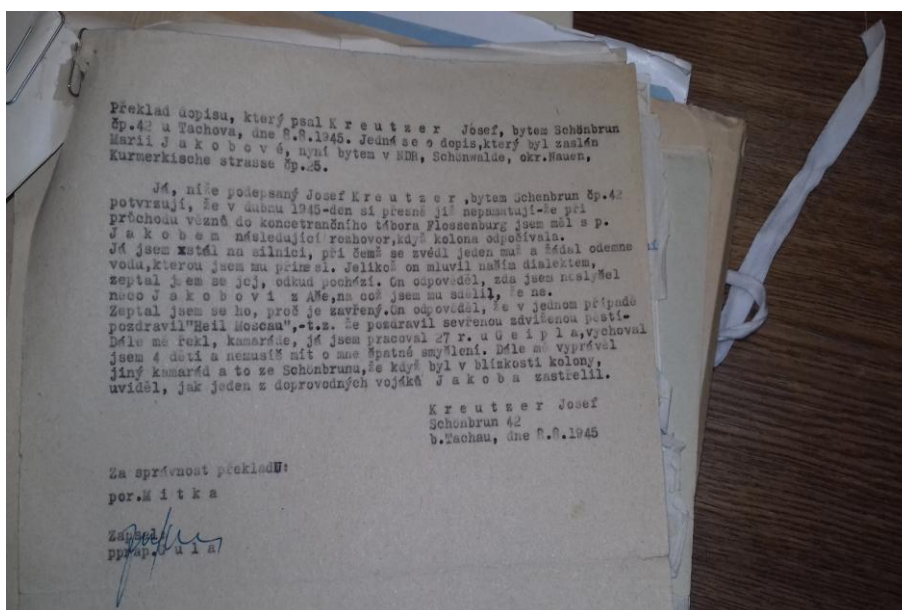
Vězeň J a k o b Lorenz, č.5230, blok 40
Koncentrační tábor - Weimar - Buchenwald.

adresa odesílatelky :
Marie J a k o b,
Schönwalde, kraj Nauen
Kurmürkische Strasse 25
D D R

Ele německého originálu
volně přeložila :
Marie Kubizňáková
/mistrm.Kubizňáková/

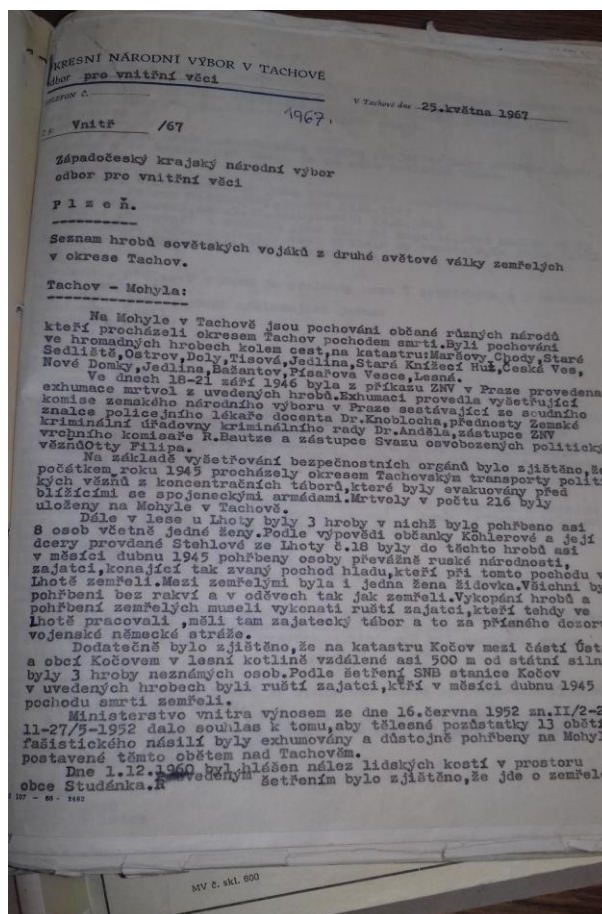
v Tachově dne 16.února 1961

Příloha č. 5: Překlad dopisu Josefa Kreutzera, 8. 8. 1945.¹⁰⁶

¹⁰⁶ SOKA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, překlad dopisu Josefa Kreutzera, 8. 8. 1945.

Příloha č. 6: Seznam hrobů sovětských vojáků z druhé světové války zemřelých v okrese Tachov.¹⁰⁷

¹⁰⁷ SOKA tachov, fond OkÚ Tachov, nezpracováno, RVV, spisový znak 603/4, karton č. 138/03, válečné hroby Tachovska, seznam hrobů sovětských vojáků z druhé světové války zemřelých v okrese Tachov, 25. května 1967.

Příloha č. 7: Mapa pochodů smrti na Tachovsku. (80 x 50 cm)¹⁰⁸

¹⁰⁸ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 8: Historické dílny, příprava mapy pochodů smrti na Tachovsku.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 9: Legenda k mapě pochodů smrti.

110

Mapa- pochody smrti na Tachovsku

1. Buchenwald – Tachov – Flossenbürg (z Tachova 13. dubna 1945)

----- Tachov – Studánka – Lesná – Stará Knížecí Huť – Jedlina

Tachov – Bažantov – Pořejov – Maršovy Chody – Staré Sedliště

2. Helmbrechts – Prachatice (z Helmbrechtsu 13. dubna 1945, ve Svatavě 17. dubna 1945)

----- Planá – Kočov – Nová Hospoda – Bor – Stráž – Svatava

3. Pístov – Planá (21. dubna 1945)

----- Pístov – Planá – Nahý Újezdec – Lom u Tachova - Tachov

4. Lestkov – Stříbro (polovina dubna 1945)

----- Lestkov – Olbramov – Černošín – Stříbro

5. Stříbro – Černošín (30. dubna 1945)

----- Stříbro – Těchlovice – Černošín

Památníky obětem

¹¹⁰ Fotoarchiv autorky.

Prosíme o odpověď na následující dvě otázky. Odpovědi prosím nikde nevyhledávejte, nikoho nezkoušíme ☺

1. Víte, co byly pochody smrti během druhé světové války?

ANO NE

2. Víte, kudy ve Vašem okolí takový pochod smrti prošel?

Pokud ANO, napište místo..... Šelha

NE

Za odpovědi děkují M. Denková a žáci ZŠ Přimda

Prosíme o odpověď na následující dvě otázky. Odpovědi prosím nikde nevyhledávejte, nikoho nezkoušíme ☺

1. Víte, co byly pochody smrti během druhé světové války?

ANO NE

2. Víte, kudy ve Vašem okolí takový pochod smrti prošel?

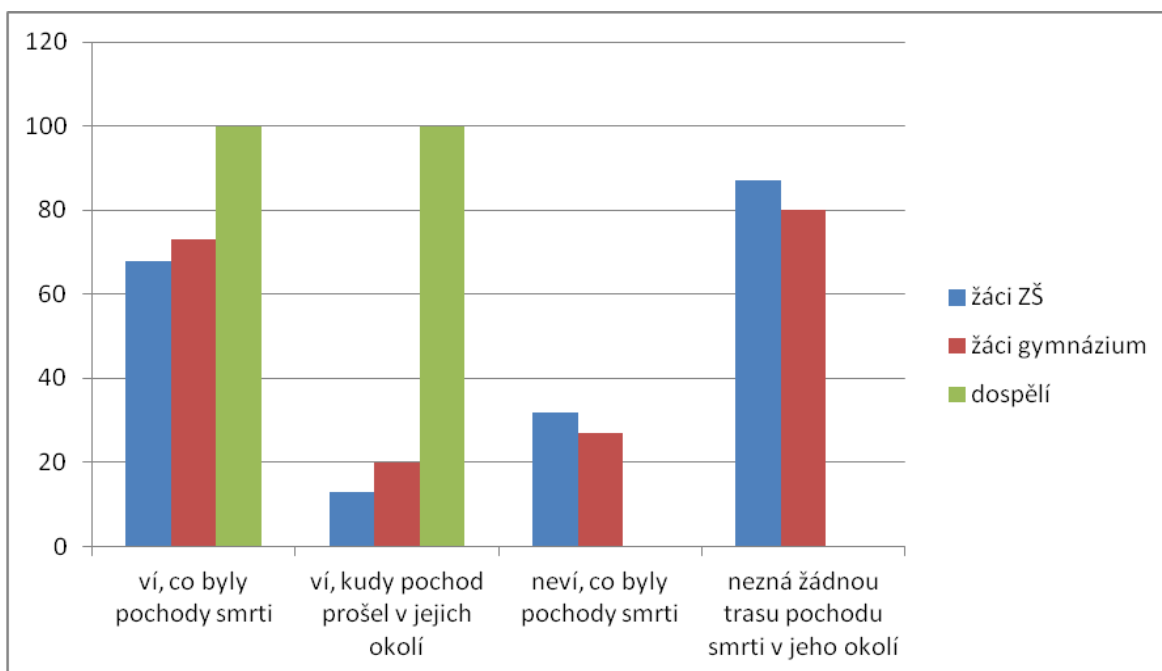
Pokud ANO, napište místo.....

NE

Za odpovědi děkují M. Denková a žáci ZŠ Přimda

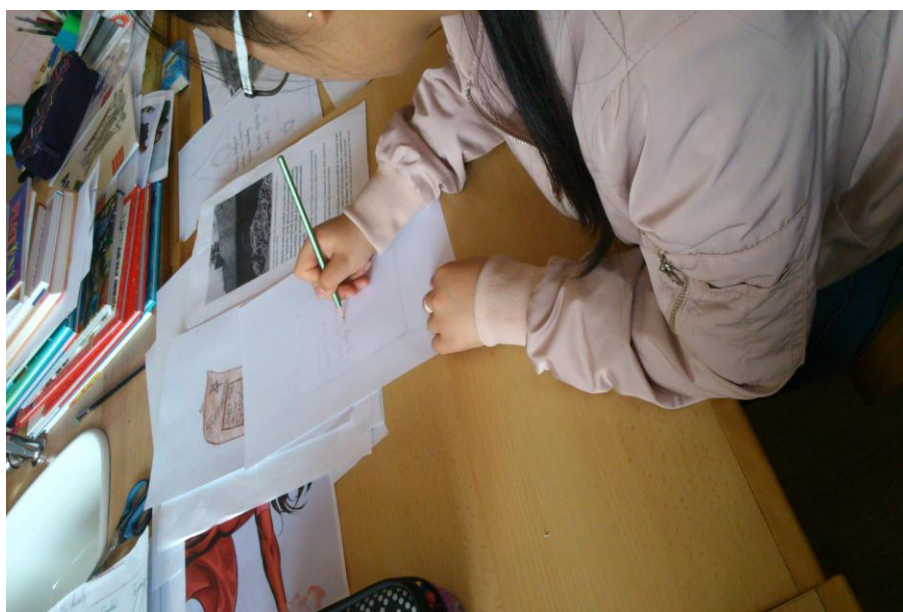
¹¹¹ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 11: Graf- vyhodnocení dotazníků, téma pochody smrti na Tachovsku.¹¹²

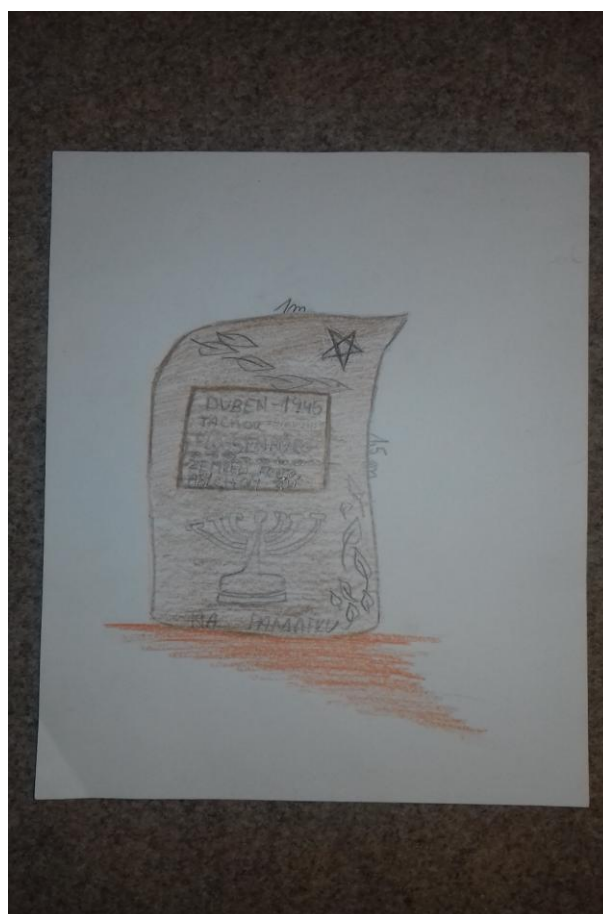
¹¹² Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 12: Fotodokumentace, práce žákyň, vyučovací hodiny výtvarné výchovy.¹¹³

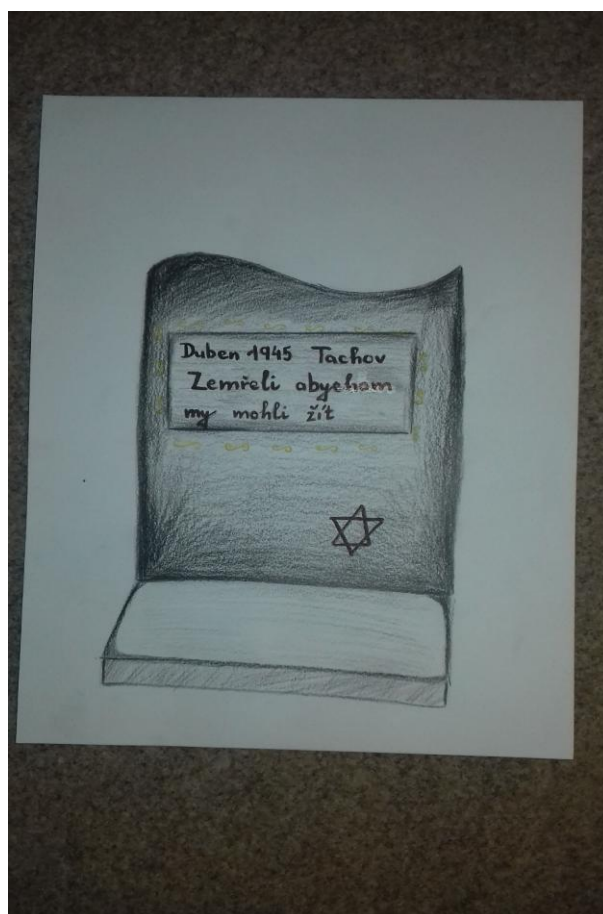
¹¹³ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 13: Návrh pamětní desky, Olga Frančáková.¹¹⁴

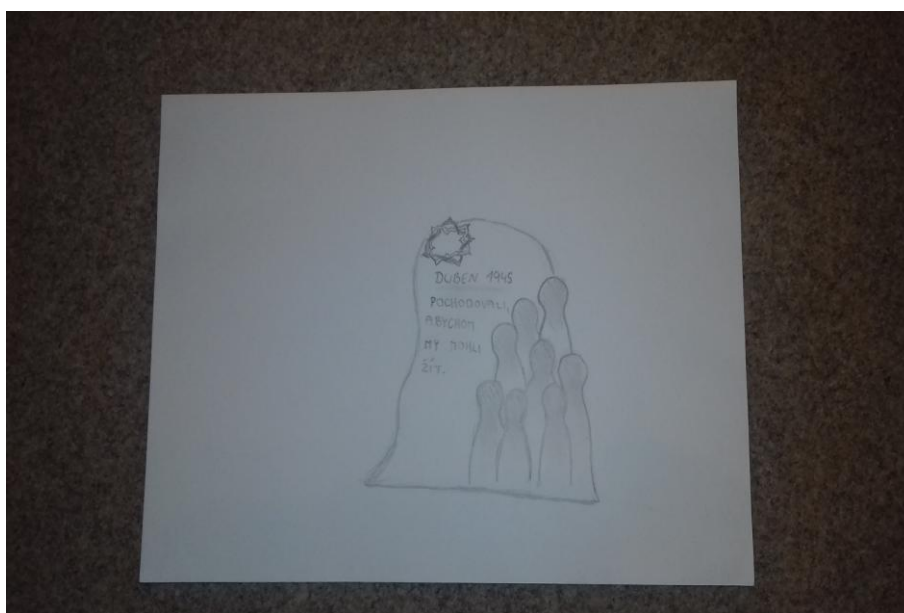
¹¹⁴ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 14: Návrh pamětní desky, Tereza Stejskalová.¹¹⁵

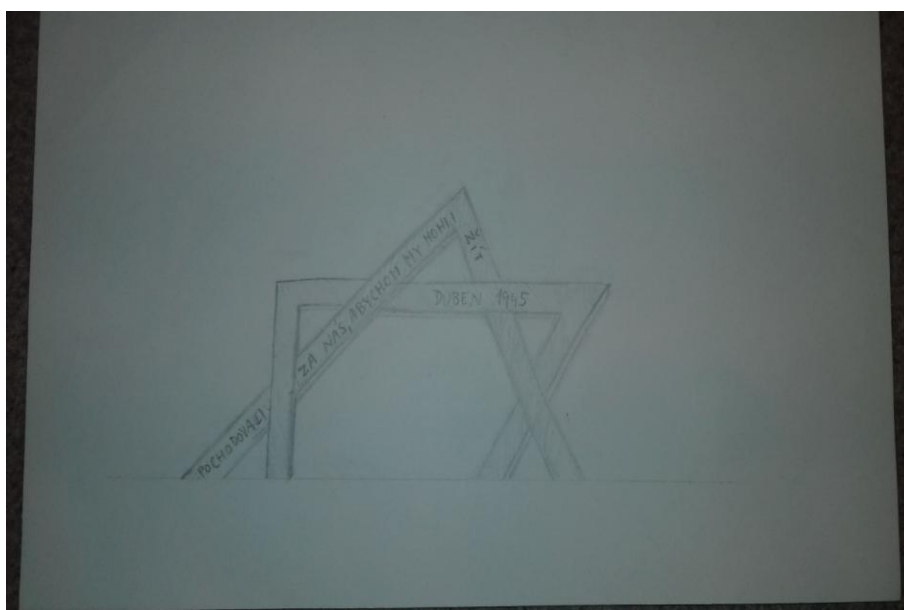

¹¹⁵ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 15: Návrh pamětní desky, Veronika Frančáková.¹¹⁶

Příloha č. 16: Návrh pamětní desky, Nina Kováčiková.¹¹⁷

¹¹⁶ Fotoarchiv autorky.

¹¹⁷ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 17: Dobové fotografie zachycující události po r. 1945- ukládání zemřelých do mohyly v Pítově, původní pomník obětem pochodů smrti- Stará Knížecí Huť, Mohyla Tachov. Vystaveny v budově ZŠ Přimda.¹¹⁸

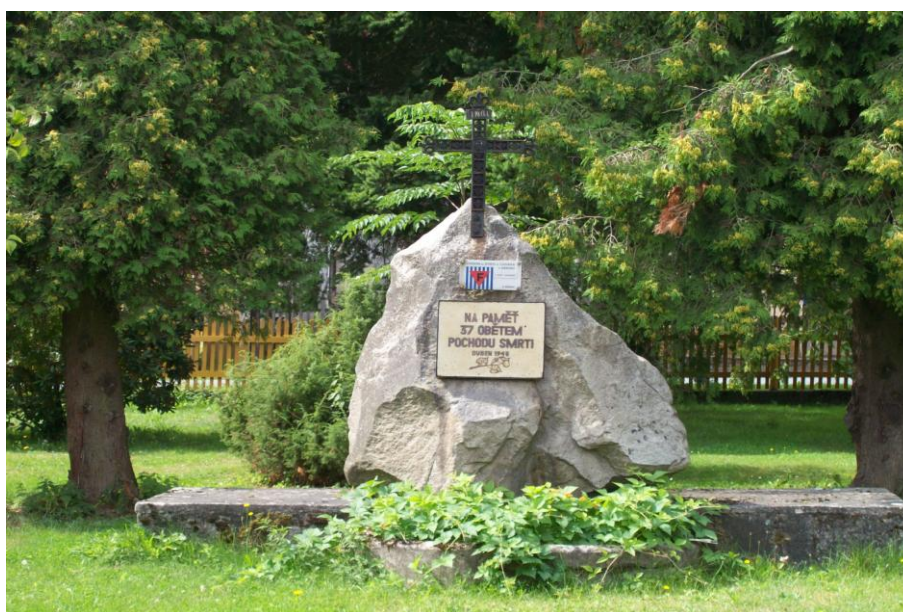

¹¹⁸ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 18: Pomník obětem pochodu smrti, Stará Knížecí Huť.¹¹⁹

Příloha č. 19: Pomník obětem pochodů smrti, Lesná.¹²⁰

¹¹⁹ Fotoarchiv autorky.

¹²⁰ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 20: Pomník obětem pochodů smrti, hřbitov Bor.¹²¹

Příloha č. 21: Exkurze, KT Flossenbürg, zahájení.¹²²

¹²¹ Fotoarchiv autorky.

¹²² Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 22: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice.¹²³

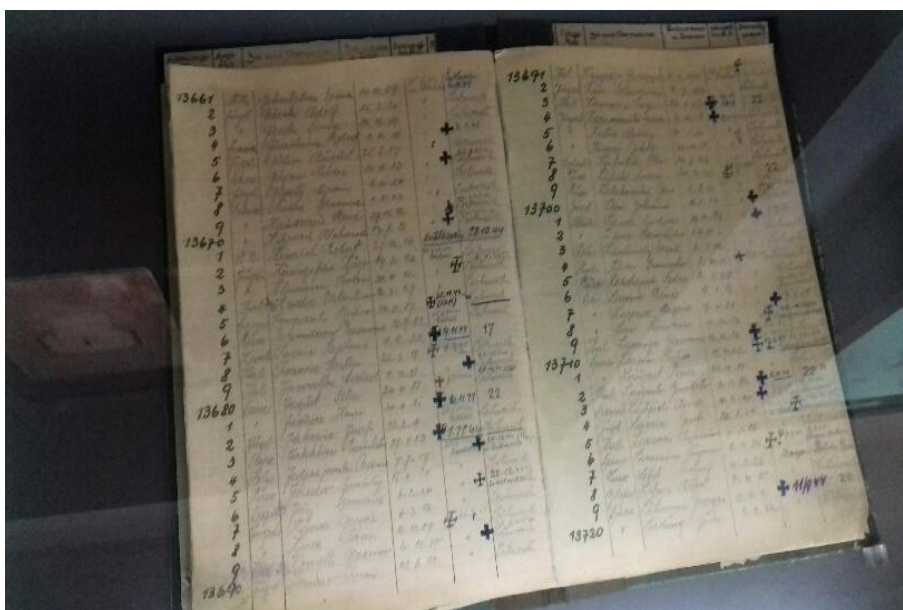

¹²³ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 23: Exkurze, KT Flossenbürg, výklad průvodkyně Ivany Sedivce.¹²⁴

Příloha č. 24: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice. Kniha vězňů.¹²⁵

¹²⁴ Fotoarchiv autorky.

¹²⁵ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 25: Exkurze, KT Flossenbürg, expozice. Tabulka označení vězňů.¹²⁶

**Kennzeichen für Schutzhäftlinge
in den Konz. Lagern**
Form und Farbe der Kennzeichen

	Politisch	Berufs- Verbrecher	Emigrant	Bibel- forscher	homo- sexuell	Sozial
Grund- farben						
Abzeichen für Rückfällige						
Häftlinge der Straf- kompanie						
Abzeichen für Juden						
Besondere Abzeichen	 Jüd. Rasse- schänder	 Rasse- schänderin	 Flucht- verdächtig	 Häftlings- nummer	 Beispiel	
	 Pole	 Tscheche	 Wehrmacht angehöriger	 Häftlings- Ia		

¹²⁶ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 26: Exkurze, KT Flossenbürg. Model původního tábora.¹²⁷

Příloha č. 27: Exkurze, KT Flossenbürg. Hřbitov.¹²⁸

¹²⁷ Fotoarchiv autorky.

¹²⁸ Fotoarchiv autorky.

Příloha č. 28: Exkurze, KT Flossenbürg. Ukončení exkurze.¹²⁹

¹²⁹ Fotoarchiv autorky.